

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Bc. Lucie Nováková

**Zločiny proti lidskosti v kontextu
20. století. Fenomén genocidy.**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

OLOMOUC 2008

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. listopadu 2008

OBSAH

ÚVOD	4
1. GENOCIDA JAKO OKNO DO SPOLEČNOSTI: MODERNITA A HOLOCAUST ZYGMUNTA BAUMANA	18
1.1. Civilizace, modernita a jejich odvrácená tvář.....	19
1.2. Genocida jako kategoriální vražda.....	20
1.2.1. Společenská a komunitní logika kategoriálního vraždění	21
1.2.2. Význam formování, hledání a nalézání identit pro existenci genocidy	24
1.3. Kritika Modernity a holocaustu	26
1.4. Další sociologické perspektivy genocidy.....	30
1.5. Psychologické a jiné faktory ovlivňující genocidu.....	32
2. HLEDÁNÍ VINY ANEB JAK MOC JE ZLO SKUTEČNĚ BANÁLNÍ	36
2.1. Rozsah viny jednoho jediného člověka.....	36
2.2. Stát jako transformátor obsahu dobra a zla.....	38
2.2.1. Síla kolektivní identity	41
2.2.2. Problematika morální opozice proti genocidě	43
3. PŘÍPADOVÁ STUDIE: GENOCIDA VE RWANDĚ 1994	45
3.1. Situace ve Rwandě ve faktech	46
3.1.1. Co předcházelo nenávisti a zabíjení: stručný výčet dat a událostí	48
3.2. Předpoklady nenávisti.....	51
3.2.1. Hledisko viny	54
3.3. Komunitní logika kategoriálního vraždění ve Rwandě	55
ZÁVĚR	59
PRAMENY A LITERATURA	64
Internetové	64
ABSTRAKT	70
ABSTRACT	71

Hitler ani Stalin nebyli ještě na světě, na brány v Osvětimi se ještě nenapsalo Arbeit macht frei a na velké části obyvatel teprve čekalo masové vyvraždění ve jménu lásky k lidstvu, ale moderní život už byl v plném proudu, když Nietzsche zachytil záhadný – a děsivý paradox naší civilizace:

Titíž lidé, které mrav, úcta, obyčej, vděk, ještě více pak vzájemný dohled a žárlivost inter pares drží tak pevně v mezích a kteří na druhé straně prokazují ve vzájemném styku tolik vynalézavosti v taktu, sebeovládání, jemnosti, věrnosti, hrdosti a přátelství, [-nejsou] směrem ven, kde začíná cizí, jim cizí,...za sebou zanechávají ohavnou řadu vražd a spálenišť, zneuctění a muk snad v podobné povznesenosti a duševní rovnováze, jako by právě ztropili studentskou taškařici, přesvědčení, že básníci teď mají zas na dlouho co opěvovat a velebit.

(BAUMAN, Zygmunt: Modernita a holocaust, Praha 2003, s. 301.)

ÚVOD

20. století je dnes již minulostí a stává se předmětem zkoumání mnoha společensko-vědních oborů, které se odděleně i společně snaží objasnit celou řadu specifických událostí a procesů, jež toto století přineslo. Lidstvo si do konce 19. století prošlo dlouhým vývojem, který od časů renesance směřoval k rozvoji lidského myšlení a schopností člověka na poli techniky a vědy. Na prahu 20. století bylo lidstvo již připraveno pro doposud největší skok ve své historii, co se týče vývoje a pokroku; a tento skok se skutečně realizoval. Byl však doprovázen celou řadou negativních a velmi znepokojujících vedlejších procesů.

Když se po první světové válce zhroutil koncert mocností a došlo ke vzniku mnoha národních států a prudkému rozšíření parlamentarismu a demokratických forem vlády, bylo to pokládáno za nesmírně příznivé pro svět i pro člověka - občana, který znenadání nabyl politických a občanských práv, o nichž neměl předtím ani ponětí. O pár let později však Evropa prožila jednu z nejhorších etap

své existence. Světová hospodářská krize a celá řada dalších vnitropolitických důvodů vynesla k moci v Německu Adolfa Hitlera, který posléze rozpoutal největší konflikt v dějinách. Druhá světová válka byla mezníkem nejen pro své rozměry a intenzitu. Její odkaz nese nesmírně důležité historické prvenství. Byla to první válka, která byla skutečně „moderní“ ve smyslu výběru svých obětí. Bylo to především civilní obyvatelstvo, které se stalo terčem útoku. Statistiky se liší v jednotkách, avšak konečný výsledek je vždy totožný: ve druhé světové válce zahynulo přes 65 % civilistů, zatímco v první pouze kolem 5 %.¹ To je velmi znepokojivý ukazatel; válka se ve 20. století proměnila jako lidstvo samo, přestala být tou spravedlivou cestou pokračování politiky jinými prostředky², stala se nástrojem zvěle a bezpráví páchaným majoritní částí na civilním obyvatelstvu. Toto tvrzení týkající se civilního obyvatelstva platí téměř bez výjimky pro všechny konflikty, které se po druhé světové válce objevily.³ Je možné polemizovat, zda tato skutečnost neplatí vůbec pro veškeré konflikty v dějinách lidstva, ale pokud jde o 20. století, je tento fakt naprosto nevyvratitelný a doložitelný celou řadou studií a statistik.⁴

Tato práce však nemá za cíl zabývat se změnou ve vedení válek ve 20. století, tématem této diplomové práce je fenomén, který se stal neodmyslitelnou součástí nejen mnoha válek, ale lidské

---

¹ *National Death Tolls for the Second World War.* In: <http://users.erols.com/mwhite28/ww2stats.htm> (8. 10. 2008)

² „Válka je pokračování politiky jinými prostředky“ je nejznámější argument pruského vojenského důstojníka a intelektuála Carla von Clausewitz (1780–1831). *Clausewitz Homepage.* In: <http://www.clausewitz.com/CWZHOME/CWZBASE.htm>

³ Lze se domnívat, že tento fakt víceméně přímo souvisí se změnou ve vedení válek, zejména s využitím nových moderních zbraní, které svou silou, přesností, radiovým či satelitním naváděním změnily princip boje z původního střetnutí tváří v tvář v novodobé útočení na slabiny nepřítele v neočekávaném okamžiku, civilisté přestali být odlišováni od válčících sil, neexistuje již přímé střetnutí, vše přebírá technika a věda (jako např. chemie). Od času druhé světové války se utrpení běžných lidí ve válečných konfliktech stalo „normální“ záležitostí, záběry zahraničních zpravodajů denně přináší toto utrpení na obrazovky jiných lidí po celém světě a zdá se, jako by se již nikdo nad tímto dříve tak vzácným faktem nepozastavoval.

⁴ Pro zajímavost existují například tyto tři webové stránky, na nichž lze nalézt statistické a další údaje týkající se konfliktů ve 20. století: *Source List and Detailed Death Tolls for the Man-made Megadeaths of the Twentieth Century* In: <http://users.erols.com/mwhite28/warstats.htm> (12. 10. 2008); RUMMEL, R. J.: *Statistics of Democide, Chapter 2 Statistics Of Pre-20th Century Democide Estimates, Calculations, And Sources.* In: <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP2.HTM> (12. 10. 2008); *The 20th Century.* In: <http://www.historycentral.com/20thCent.html> (12. 10. 2008).

společnosti ve 20. století obecně. Je to fenomén genocidy. Co je to vlastně genocida, slovo užívané v souvislosti s těmi nejzrůdnějšími skutky, které páchá člověk na člověku. Podle zakladatele pojmu genocida Raphaela Lemkina⁵: „Pod pojmem genocida rozumíme vyhlazení národa či etnické skupiny (...) Z obecného hlediska nejde nutně o okamžité vyhlazení, spíše jde o koordinovaný plán různých akcí směřujících ke zničení podstatných základů života národních skupin, což pak vede ke zničení těchto skupin samotných. Cílem takového plánu je desintegrace politických a sociálních institucí, kultury, jazyka, národního cítění, náboženství a ekonomického života národních skupin a destrukce osobní bezpečnosti, svobody, zdraví, důstojnosti a rovněž životů jedinců náležejících k těmto skupinám. Genocida je vedena proti národní skupině jako takové a akce, které má za následek, směřují proti jedinci, nikoli kvůli jeho individuálním vlastnostem, nýbrž proto, že je příslušníkem národní skupiny.“⁶ Sociolog Irving Louis Horowitz⁷ v knize *Genocide: State Power and Mass Murder* z roku 1976 a své známější studii *Taking Lives: Genocide and State Power* z roku 1980 definuje: „Genocida je strukturální a systematická destrukce nevinných lidí aparátem státní byrokracie. (...) Genocida reprezentuje systematické úsilí, které trvá určitou dobu, aby zlikvidovalo národní populaci, obvykle menšinu ...[a] funkce jako základní politická opatření k zajištění podřízení a účasti obyvatelstva.“⁸ Roku 1994 historik Israel Charny⁹ v článku

---

⁵ Raphael Lemkin (1900–1959) byl právníkem polsko-židovského původu. Před druhou světovou válkou se zabýval studiem arménské genocidy a ve Společnosti národů usiloval o zákaz toho, co nazýval „barbarstvím a vandalismem“. Vytvořil slovo genocida složením řeckého genos (rodina, kmen či rasa) a latinského -cide (zabíjení). Poprvé také toto slovo použil ve své knize roku 1944.

⁶ JONES, A.: *Genocide: A Comprehensive Introduction*. Routledge 2006. Chapter 1: *The Origins of Genocide*, s. 15–18.

Z knihy: LEMKIN, R.: *Axis Rule of Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress (Chapter IX: "Genocide")*. Washing DC 1944, s. 79–95. In: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>

⁷ Irving Louis Horowitz je sociolog, spisovatel a univerzitní profesor, jeho dílo je velmi rozsáhlé a tematicky bohaté.

⁸ Tamtéž. Z knihy: HOROWITZ, I. L.: *Taking Lives: Genocide and State Power*. New Brunswick 1980, s. 183. In: <http://books.google.com/books?hl=cs&lr=&id=iu7HF2POAqYC&oi=fnd&pg=PP12&dq=Louis+Horowitz+Genocide:+state+power+and+mass&ots=Ho-3bvDd2C&sig=1MR-74cS6d-a5Hn-XDeWchCcd7Y#PPA6,M1> (12. 10. 2008)

Genocide: Conceptual and Historical Dimensions nabídl jinou definici: „Genocida v obecném smyslu znamená masové zabíjení velkého počtu lidských bytostí, kdy to však není součástí vojenské akce proti vojenské síle zřejmého nepřítele, za podmínky naprosté bezbrannosti oběti.“¹⁰ Socioložka Helen Feinová¹¹ roku 1990 ve studii *Genocide: A Sociological Perspective* definovala genocidu jako „(...) sérii účelových akcí pachatele či pachatelů za účelem zničit skupinu prostřednictvím masových či selektivních vražd příslušníků skupiny a potlačením biologické a společenské reprodukce dané skupiny. Toho může být dosaženo pomocí vyloučení skupiny ze společnosti nebo jiných restrikcí týkajících se reprodukce členů skupiny, zvyšování úmrtnosti dětí a narušení spojnice mezi rozmnožováním a přijetím dětí do společnosti v rodině, či původní skupině. Pachatel může být představován státem oběti, jiným státem, nebo jinou skupinou.“¹² Posledním příkladem je poměrně nová definice Martina Shawa¹³ z roku 2007: „Genocida je forma násilného společenského konfliktu nebo války mezi ozbrojenou mocnou organizací nebo organizacemi, které usilují o zničení skupiny nebo skupin civilního obyvatelstva a jinými aktéry, kteří odolávají této agresi. Genocidní akce je akce, v níž ozbrojené mocné organizace zacházejí s určitými civilními skupinami obyvatelstva jako s nepřáteli a snaží se zničit jejich skutečnou nebo domnělou společenskou moc skrze zabíjení, násilí a nátlak proti všem, kteří jsou považováni za příslušníky skupiny/skupin.“¹⁴ Na pěti ukázkách definic genocidy od různých autorů, z různých časových období lze demonstrovat, že genocida nemá v badatelském prostředí jednotnou definici, lze ji

---

⁹ Dr. Israel W. Charny je světově uznávaný odborník na genocidu, je editorem dvoudílné Encyklopedie Genocidy. Působí jako Výkonný ředitel Institutu pro holocaust a genocidu v Jeruzalémě.

¹⁰ JONES, A.: c. d.

¹¹ Helen Feinová je historička a socioložka, je autorkou a editorkou 12 knih a monografií zabývajících se genocidou, lidskými právy, kolektivním násilím, altruismem. Pracuje jako Výkonná ředitelka Institutu pro studium Genocidy v New Yorku a byla zakladatelkou a první prezidentkou Mezinárodní asociace vědců zabývajících se genocidou.

¹² Tamtéž. Z knihy: FEIN, H.: *Genocide: A Sociological Perspective*. Londýn 1993.

¹³ Martin Shaw je sociolog věnující se globální politice, válce a genocidě. Je profesorem Mezinárodních vztahů a politologie na univerzitě Sussex od roku 1995.

¹⁴ Tamtéž. Z knihy: SHAW, M.: *What is Genocide?* Cambridge 2007.

vidět a vykládat mnoha způsoby. Ve většině definic se setkáváme se stejnými záchytnými body, pilíře většiny definic jsou totožné. Hovoří o skupině lidí či skupinách, které jsou poměrně bezmocné a jejich existence v rámci jiné skupiny či státu tentokrát mocnějšího na základě rozličných důvodů vede k cílené agresi moci proti bezmoci. Ve všech definicích existuje shoda nad pojmy skupina, či kategorie, která je obětí, agresor, systém, strategie či plán, násilí, vražda, potlačování skupinové příslušnosti, pokusy či akce o omezení či zastavení rozmnožování a výchovy dětí uvnitř skupiny, snaha o ukončení existence „nežádoucí skupiny“. Jinými slovy člověk se stává nežádoucím pro člověka.

Pro uzavření toho, jak vlastně vykládat slovo i skutek genocidy, od roku 1948 existuje jednotná právní definice, kterou je nutno také zmínit a vnímat především v kontextu genocidy jako mezinárodního zločinu proti lidskosti, který se právě díky této definici stal součástí terminologie mezinárodního práva. Tato definice vychází z *Úmluvy o prevenci a potrestání zločinu genocidy*, která ji ve článku 2 definuje jako „(...) kterýkoli z následujících činů, páchaných s úmyslem zničit částečně nebo úplně národnostní, etnickou, rasovou či náboženskou skupinu: usmrcování příslušníků určité skupiny; působení těžké fyzické či duševní újmy příslušníkům určité skupiny; záměrné vytváření podmínek, které mají vést k fyzickému zničení určité skupiny či její části; opatření směřující k zabránění rození dětí v určité skupině; a nucené přemísťování dětí z určité skupiny do skupiny jiné.“¹⁵ Tato Úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN v prosinci 1948, s platností od ledna 1951. Tato právní definice vznikla na podnět profesora Raphaela Lemkina, který se genocidou, jako fenoménem samotným, poprvé zabýval již ve své studii z roku 1944. Tento dokument sehrál v dějinách mezinárodního práva a částečně jistě i praktické politiky velice významnou úlohu. Stal se průkopníkem odvrácení od čistě realistického vnímání

---

¹⁵ *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Office of the High Commissioner for Human Rights. In: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (7. 10. 2008)

mezinárodní politiky jako nedotknutelných národních zájmů suverénních států a z velké části díky němu byla pozornost na dodržování stanovených pravidel v podobě práv přenesena na jednotlivé obyvatele států. Politický, právní a diplomatický svět si uvědomil nutnost ochrany a bezprostřední obrany jednotlivců v mezinárodním společenství v případě, kdy mateřský stát není z jakýchkoli důvodů schopen či ochoten takovou funkci zastoupit. Na počátku 21. století existuje již poměrně složitý propracovaný systém umožňující mezinárodním institucím v případě potřeby pomoci jedinci, jehož práva nejsou dodržována. „Nejen na úrovni celosvětové, reprezentované systémem OSN, v jehož rámci dnes existuje tzv. *International Bill of Rights*, rozšířený o celý 'balík' specializovaných mezinárodních konvencí, ale také na úrovni regionální (v našem případě evropské) byly vytvořeny mechanismy, které jsou jednotlivému člověku k dispozici a které může po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků použít v případě porušení svých 'nezcizitelných' práv na svoji obranu. Evropská úmluva a okolo ní vybudovaný institucionální systém (Evropská komise a Evropský soud pro lidská práva, od loňského roku spojené v novou jednotnou evropskou soudní instituci pro tuto oblast) dávají vzniknout jednotnému evropskému právu z hlediska lidskoprávní ochrany (...).“¹⁶ Nabízí se polemika nad skutečnou efektivitou této „lidsko-právní mašinérie“ mezinárodního společenství, pro potřeby této práce je však důležité pouze zmínit důležitost její samotné existence v rámci „moderního“ světa v souvislosti s výše zmíněnou Úmluvou z roku 1948.

Genocida je interdisciplinárním tématem. Jedná se o určitý jev, který se objevil a objevuje v lidských dějinách opakovaně, velmi frekventovaným se stává právě v průběhu 20. století. Tato skutečnost se ve světle evolučního procesu lidstva může zdát velmi paradoxní, jelikož v době, kdy je lidstvo samo na vrcholu rozvoje, přistupuje až nápadně často k této strategii sebedestrukce, čímž

---

¹⁶ PALOUŠ, M.: *Lidská práva na konci tisíciletí*. Lidská práva: Časopis ČHV 1999, s. 4.

současně naprosto popírá své dosavadní morální hodnoty a chápání lidství a lidskosti jako takových.

Jak již bylo řečeno, genocida je a musí být v hledáčku zájmů mnoha společenských oborů, jelikož sama o sobě je fenoménem velmi komplikovaným, na nějž není snadné vytvořit si jednoznačný pohled, natož nalézt odpovědi na otázky, které existence genocidy pro člověka přináší. Historie zkoumá a interpretuje fakta, která však mohou být právě onou interpretací zkreslena, a tím pádem nabízí pouze parciální vidění této problematiky. Dobrým dokladem tohoto faktu může být svědectví Hannah Arendtové o procesu s Hitlerovým pěšákem Adolfem Eichmannem, jenž byl vykonavatelem tzv. „konečného řešení“ v praxi. Byl úředníkem, který organizoval konvoje s lidmi určenými k likvidaci do koncentračních táborů. Arendtová ve své knize *Eichmann v Jeruzalémě*¹⁷ zkoumá jeho vinu v kontrastu k vině kolektivní, k vině celého německého národa. Jedním z hlavních argumentů, které do jisté míry vysvětlovaly či lépe řečeno osvětlovaly Eichmannovo jednání a podíl na tak hrůzných činech, byl argument vyšší autority, autority rozkazu vůdce, jenž byl schopen otočit Eichmannovo vnímání dobra a zla. Arendtová tudíž víceméně převádí vinu jedince na princip kolektivní zodpovědnosti celé německé společnosti za spáchanou genocidu. Toto tvrzení je schopna vyargumentovat sociologie, jejímž hlavním úkolem je hledání a nalezení příčin a důsledků genocidy. Zygmunt Bauman, sociolog polsko-židovského původu, se zabýval zkoumáním příčin holocaustu. Bauman se závěrem Arendtové sice souhlasí, ale nabízí mnohem širší pohled na celou problematiku. Vnímá holocaust pouze jako jeden typ genocidy a to typ společenský, který skutečně odpovídá logice holocaustu jako snaze o vybudování nového společenského řádu, do něhož jednoduše určité skupiny lidí, na základě úsudku tvůrců daného řádu, nepatří. Na druhé straně však existuje jiná logika genocidy, je jí logika komunitní, kdy daná skupina usiluje o stmelení, sjednocení své komunity, s níž se identifikuje a

---

¹⁷ ARENDOVÁ, H.: *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha 1995.

nutně se musí zbavit všech, kteří do dané komunity nepatří. V takových případech je naopak osobní povaha genocidy velmi důležitá; lidé, kteří se znají, se zabíjí tváří v tvář za bílého dne. „Když dojde na kategoriální vraždění ve jménu budování komunity, žádné odkládání emocí se ani nevyžaduje, ani neschvaluje.“¹⁸ V takových případech tudíž podle Baumana není možné „(...) vymlouvat se na plnění příkazů.“¹⁹

Hned v úvodu své práce Bauman varuje před chápáním holocaustu či jakékoli jiné genocidy pouze jako určitého objektu historie, který je interpretován, vyprávěn, jako příběh, jenž se sice udál, avšak jeho odkaz a příčiny zůstávají součástí pouze minulé zkušenosti. Podle Baumana paměť lidstva nikdy dokonale nevykreslí minulé skutky, pouze vybírá a interpretuje, čímž současně pomíjí a desinterpretuje. Některé aspekty minulosti vyzdvihuje a jiné přehlíží. „Minulost nezasahuje do přítomnosti přímo – veškeré zásahy zprostředkovává příběh.“²⁰ To je podle Baumana i případ holocaustu, je znepokojen dvěma jevy, které provází interpretaci holocaustu (či genocid obecně), jsou jimi na jedné straně sakralizace (uzavření tématu jako bolestného příběhu či dědictví pouze jedné skupiny lidí, již se stal a odmítání jeho posuzování lidmi „zvnějšku“), nebo tzv. banalizace (je opakem sakralizace, ale přináší stejné důsledky: odebírá dané skupině originalitu jejího utrpení, jedinečnost toho, čím si prošla, pomíjí genocidu jako jakousi úchylku od jinak „normálního a zdravého“ vývoje lidských dějin). Podle Baumana jsou obě interpretace naprosto chybné a vedou mimo skutečnou podstatu věci. Tato teze je platná, pokud se nad genocidou zamyslíme ještě z pozice dalších společenských věd. Je třeba si uvědomit, že genocida především znamená obrovský zásah do duše člověka, je to krvavá rána nejen pro ty, kteří s ní mají osobní zkušenost, avšak fakt, že existuje, by měl být jakýmsi upozorněním a varováním ke zbytku lidstva, že naše skutečná bezpečnost je existencí takového zločinu

---

¹⁸ BAUMAN, Z.: *Modernita a holocaust*, Praha 2003, s. 29.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž, s. 21.

velmi omezena a že život či zdraví každého z nás se díky tomu musí vypořádat s absolutně novou dimenzí své vlastní relativity. Emoční stránku genocidy zkoumá psychologie. Stejně tak důležité je stanovisko filosofů, kteří posuzují, jaká forma státní či mocenské ideologie to na člověka působí, že je schopna manipulací učinit své občany spolupachateli zodpovědnými často až za „bratrovraždy“, jak tomu je známo v případech celé řady poměrně nedávných genocid.²¹ Pro co nejdokonalejší pochopení existence genocidy, důvodů její existence a dopadů její existence je právě tato součinnost společenských věd klíčovou. Proto i tato diplomová práce usiluje o nalezení odpovědí na otázky týkající se fenoménu genocidy na základě určité kompilace a analýzy tezí a závěrů společenských vědců rozdílných oborů a zkušeností. Pro politickou vědu jsou závěry všech zmiňovaných oborů velmi důležité a zajímavé, protože jejich propojením může politická věda studovat a posléze stanovit, jaké je místo genocidy v moderním státě či společenství lidí a co je nejdůležitější: pokusit se predikovat, tedy víceméně přesněji a důsledněji „odhadnout“, jaká je pravděpodobnost možného dalšího výskytu tohoto zločinu, či dokonce toho, zda se genocida jako určitý „prostředek politiky proti menšinám“ natrvalo usídílí v metodách, jakými státy budou řešit například některé vnitrostátní konflikty.

Genocida jako pojem²² se poprvé objevila v roce 1944 jako název IX. kapitoly knihy R. Lemkina, který působil jako profesor mezinárodního práva na univerzitě Yale ve Spojených státech.²³ Genocida se tudíž stala nejen právním termínem, ale díky profesoru Lemkinovi se tato forma násilí a destrukce lidských skupin začala hojně objevovat jako předmět vědeckého bádání.

---

²¹ Pro konkrétnost lze uvést například genocidu ve Rwandě či Bosně a Hercegovině, kdy vrazi a oběti byli lidé, kteří se znali, nebo dokonce byli dříve sousedy, přáteli, či známými.

²² Na rozdíl od častých interpretací nebylo hlavním Lemkinovým cílem vytvořit koncept genocidy za účelem popisu a analýzy holocaustu, nýbrž jeho hlavním úmyslem bylo zdokumentovat válečné zločiny Německa a navrhnout revizi mezinárodních smluv, které by měly pro příště být schopny zabránit zničení jednoho národa státní mocí. Problematika mezinárodního práva byla Lemkinovým primárním oborem.

²³ LEMKIN, R.: *Axis Rule of Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress (Chapter IX: "Genocide")*. Washing DC 1944.

Tato diplomová práce se pokusí objasnit genocidu z několika úhlů pohledu. Celá práce je členěna do dvou hlavních úseků. První část práce se věnuje fenoménu genocidy na zcela teoretické úrovni. Snaží se nalézt odpovědi na otázky, co vlastně genocida je, kde je její místo ve světle způsobu života moderní lidské společnosti, ale v neposlední řadě také, jakým způsobem si vykládat její příčiny. Tato poslední otázka v sobě nese řadu dalších podnětů, jejichž zodpovězení zaměstnává vědce všech společensko-vědních oborů: je to otázka *proč*? Jak je vůbec možné, že člověk, vnímaný jako nejvyvinutější stvoření této planety, obdařený schopnostmi a vlastnostmi, jež jiné živé bytosti nemají (jako je schopnost racionálního a emocionálního přemýšlení, analýzy věcí a řešení složitých vědeckých a filosofických otázek), že tedy takovýto člověk je schopen využít své jedinečné vlastnosti a schopnosti pro bestiální a zruďné vražedné skutky zaměřené proti svému vlastnímu druhu? Tento typ otázky je alfou i omegou pokud čteme nebo hovoříme o genocidě, která se objevila v jakékoli zemi, či společenství lidí.

Druhá část této diplomové práce je případovou studií genocidy ve Rwandě, která proběhla v roce 1994 mezi příslušníky dvou kmenů: kmene Hutu a kmene Tutsi. V tomto případě šlo skutečně o zabíjení vedené a podporované (i mediálně) ze strany státu a podstatnou roli v něm sehrála koloniální minulost země, tedy odkaz, který v mezi-skupinových emocích zanechali němečtí a belgičtí kolonizátoři od 19. století. Jedná se o případ konfliktu, ve kterém důvody zabíjení byly opatrně zatemněny západními vládami a mediálními agenturami obviňujícími pouze samotné oběti konfliktu a vyzdvihující nadevše kmenové spory. Roku 1994 se stala genocida ve Rwandě jednou z nejhorších genocid 20. století, povětšinou byli zavražděni Tutsiové ze strany Hutuů.

Hutuové a Tutsiové byli rozlišeni dle příslušnosti ke třídě spíše než podle fyzických rozdílů; Tutsiové byli typickým příkladem dominantní třídy, která kontrolovala bohatství, zatímco Hutuové materiální prostředky neměli, a proto neměli ani přístup k moci. Tutsiové přivítali myšlenky Evropanů o své nadřazenosti a zneužili

jich v mocenských střetnutích s Hutu. Tutsiové přišli ze severu a využili nadřazené politické a vojenské schopnosti k tomu, aby silově a mocensky překonali početní převahu Hutuů. K eskalaci nenávisti mezi kmeny došlo ve chvíli, kdy se mocenská pozice v zemi otočila a dlouhou dobu utlačovaní Hutuové zatoužili po mstě a trestu pro své utlačovatele.

Na základě shrnutí všech působících faktorů se objevují názory, že genocida ve Rwandě byla výsledkem politické a ekonomické pozice Rwandy v kapitalistickém světě²⁴ (to zahrnovalo takové monetární faktory jako koloniální historii, cenu kávy²⁵, politiky Světové banky a MMF, globální zájmy západních národů především Francie, zájmy mezinárodních rozvojových společností a všeobecně západní přístup k africkým problémům). Ale samozřejmě tyto faktory byly pouze jakýmsi „posilujícím mechanismem nenávisti“, který spustil genocidu mezi občany státu. V této diplomové práci je důraz kladen právě na podstatu oné nenávisti; samotný fenomén nenávisti vedoucí až k masové likvidaci jedné skupiny lidí druhou je v práci poměrně hluboce analyzován na základě sociologicko-psychologickém, a to zejména prostřednictvím ověřování následující hypotézy:

Na základě Baumanovy analýzy dvou odlišných logik kategoriální vraždy: společenské a komunitní, jejichž nejdůležitější podstatou je nalezení a vysvětlení důvodů samotné existence fenoménu genocidy v lidských společnostech, se v této diplomové práci pokusím dle faktických projevů a vnějších i vnitřních vlivů prokázat hypotézu, že genocida ve Rwandě z roku 1994 proběhla z majoritní části podle zákonů komunitní logiky kategoriální vraždy.

---

²⁴ Stát byl konfrontován s krizí hned ve dvou ohledech; prvním byl ekonomický úpadek kvůli propadu cen kávy a druhým ohledem byly vojenské útoky ze strany Tutsijů, kteří byli ze země vyhnáni v době etnických konfliktů podporovaných koloniálními vládci.

²⁵ Do roku 1989, kdy došlo k propadu cen kávy, byla káva, hned po ropě, druhou nejobchodovanější komoditou na světových trzích. Roku 1989 zkrachovala jednání o rozšíření Mezinárodní smlouvy o kávě, což byl multilaterální pokus o regulaci cen placených producentům kávy, když se z nich stáhly Spojené státy pod tlakem velkých obchodních společností a nechaly trh, aby samovolně určoval ceny. Toto způsobilo rozšíření hladomoru a pro Rwandu konkrétně bylo důsledkem poklesu cen kávy 50% snížení zisků z exportu mezi roky 1989 a 1991.

Tato diplomová práce obsahuje nevyhnutelně normativní přístup a v druhé části je hypotéza práce prokazována metodou případové studie genocidy ve Rwandě z roku 1994.

Téma genocidy je velmi dobře postihnuto v odborné literatuře. Existuje mnoho knih, studií a odborných článků zabývajících se genocidou jako fenoménem obecně. Pro potřeby této diplomové práce byly použity především práce sociologicko-politologického zaměření, za pozornost stojí také literatura řešící psychologické hledisko genocidy. První dvě teoretické kapitoly vycházejí z myšlenek dvou známých a úspěšných odborníků ve svém oboru: Zygmunta Baumana²⁶ a Hannah Arendtové.²⁷ Oba autoři se svým životním příběhem dotkli více či méně existence jedné z nejhorších genocid dějin: židovského holocaustu a ten se tudíž stal hlavní osou jejich prací. Kniha H. Arendtové vyšla již roku 1963 těsně po procesu s Adolfem Eichmannem; Baumanova *Modernita a holocaust* z roku 1989 je poměrně mladší a ve svém pozadí nese nejen odkaz holocaustu, ale hovoří i o dalších genocidách. Na kapitolu vycházející z Baumanovy knihy *Modernita a holocaust* navazuje část věnovaná její kritice, zmíněno je taktéž několik dalších sociologů, kteří teoretizují o tématu genocidy. Lze uvést pro příklad: Michaela Freemana a jeho článek z roku 1995 *Genocide, Civilization and*

---

²⁶ Zygmunt Bauman se narodil v roce 1925 v Poznani, před druhou světovou válkou jeho rodina odešla do Sovětského svazu. Po napadení SSSR vstoupil Zygmunt Bauman do armády a od roku 1943 bojoval v I. armádě polského vojska v SSSR. V roce 1953 začal působit na fakultě filozofie a sociologie a v letech 1964–1968 byl vedoucím katedry obecné sociologie, od roku 1960 byl vedoucím redaktorem hlavního sociologického časopisu v Polsku *Studia socjologiczne*. Také aktivně napomáhal ustavení sociologie v Československu, jeho sociologické práce byly prvními sociologickými texty, jež po dlouhém zákazu sociologie jako „buržoazní pavědy“ v Československu vyšly a jeho učebnice sociologie sloužila několika generacím sociologů jako solidní, ideologicky nezatížený studijní materiál. V březnu 1968 byl odvolán ze všech funkcí a zproštěn členství na katedře za tzv. revizionistickou rozkladnou činnost a pod silným politickým tlakem donucen k emigraci. Tři roky přednášel v Tel-Avivu a v Haifě, v roce 1971 však natrvalo odešel do Velké Británie. V roce 1991 mu byly vráceny všechny polské akademické hodnosti. Po odchodu do důchodu začal Zygmunt Bauman intenzivně publikovat. V roce 2002 byl jmenován doktorem honoris causa Karlovy univerzity a při té příležitosti byl přijat prezidentem republiky Václavem Havlem. Většina jeho nejvýznamnějších prací je přeložena do češtiny.

²⁷ Hannah Arendtová (1906–1975) byla vlivnou politickou filozofkou německo-židovského původu. Politické filozofii se začala věnovat až v okamžiku, kdy ji k tomu dohnaly dějinné události. Politické filozofii se začala věnovat po nástupu nacistické ideologie k moci. Roku 1933 utekla do Francie a roku 1941 do USA, kde se stala univerzitní profesorkou. Roku 1951 obdržela americké státní občanství a roku 1975 zde zemřela.

Modernity, nebo Franka Chalka a Kurta Jonassohna, jež jsou spoluautory studie *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies* (1990). Prvním vědcem, který užil pojmu genocida v deváté kapitole své knihy z roku 1944, byl právník Raphael Lemkin, jeho kniha nese název *Axis Rule of Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress (Chapter IX: "Genocide")*, je možno ji nalézt na internetu. Pro pochopení nenávisti mezi lidmi a jejich skupinami je důležité proniknout do toho, co je a znamená pro člověka identita. Zajímavý filosofický přínos k tomuto tématu představuje tenká kniha Paula Ricoeura²⁸ *Křehká identita: úcta k druhému a kulturní identita*. Z dalších velmi zajímavých a obsáhlých studií, které vyšly poměrně nedávno v roce 2005, lze uvést práci Michaela Manna²⁹ *The Dark Side of Democracy. Explaining the Ethnic Cleansing*, nebo Manuse I. Midlarskeho *The Killing Trap. Genocide in the Twentieth Century*. Roku 1997 vyšla jedna z nejucelenějších studií pojednávající nejen o genocidách, které proběhly ve 20. století. *Genocidy XX. století. Zločinný stát* je skutečně ucelená studie s teoretickým rámcem a stručnou charakteristikou všech genocid minulého století, jejím autorem je Yves Ternon.³⁰

Druhá část diplomové práce se zabývá genocidou ve Rwandě jako případovou studií. K tomuto tématu existuje také velké množství literatury, která analyzuje genocidu ve Rwandě z mnoha úhlů pohledu a hledá její příčiny v historickém kontextu koloniální minulosti země. V této práci jsou užity například studie Davida Newburyho *Understanding Genocide* z roku 1998; René Lemarchanda *Genocide in the Great Lakes: Which Genocide? Whose Genocide?* také z roku 1998; Helen M. Hintjensově

---

²⁸ Paul Ricœur (1913–2005) byl francouzský křesťanský filosof. Zabýval se hlavně fenomenologií, výkladem textů, včetně biblických, filosofickou etikou a filosofií jednání.

²⁹ Michael Mann narozený roku 1942 je profesorem sociologie na kalifornské univerzitě v Los Angeles a současně externím profesorem na Queen's University v Belfastu. Mann má občanství britské i americké.

³⁰ Yves Ternon se narodil v roce 1932 ve Francii, je historikem především židovského holocaustu a arménské genocidy. Působí na pařížské Sorbonně. Je též aktivní členem organizace Lékaři bez hranic.

Explaining the 1994 Genocide in Rwanda (1999) a další. Za zmínku stojí i statistické analýzy genocidy ve Rwandě pojednávající například o potenciálních možnostech přežití v jednotlivých částech Rwandy, či o tom, zda agrese ze strany kmene Hutu a Tutsi měla stejnou či odlišnou intenzitu brutality a úmyslu (snaží se vymezit hranici mezi genocidou a masakrem). Jejich autorem je Philip Verwimp a jedná se o dvě studie, které vyšly v letech 2003 a 2004: *Death and Survival during the 1994 Genocide in Rwanda* a *Testing the Double-Genocide Thesis for Central and Southern Rwanda*. Téma genocidy ve Rwandě se stalo i námětem úspěšného filmu *Hotel Rwanda* v britsko-jihoafricko-italské koprodukcí režiséra Terry George natočeného roku 2004. Jedná se o skutečný příběh hutuského manažera luxusního zahraničního hotelu, jehož rodina a přátelé jsou z velké části tutsijského původu a který vzhledem k tomuto a také svým charakterovým lidským vlastnostem jako intelektu, citlivosti a vzdělání odmítá nenávist mezi oběma skupinami zaplavující mysli všech lidí v jeho okolí. Když pak vypukne samotná genocida, nasadí všechny své síly a možnosti k záchraně co největšího počtu lidí. Jeho hotel, z něhož brzy odjíždí všichni cizinci včetně vedení hotelu, se stane v krvavém Kigali bezpečným ostrůvkem, který umožní přežití více než tisíce lidí. Film se po svém uvedení stal velmi navštěvovaným a úspěšným snímkem, díky němu se podařilo rozšířit a zlepšit veřejné povědomí o událostech v této malé africké zemi. Na internetu je možno nalézt taktéž dokumentární snímky zabývající se rwandskou genocidou.³¹

V neposlední řadě je na tomto místě nutné vyjádřit poděkování za odborné vedení, přínosné konzultace a dobré rady panu docentu Pavlu Šaradínovi, který trpělivě dohlížel nad vznikem této diplomové práce.

---

³¹ BARKER, Greg: *Ghosts of Rwanda*. USA 2004. In: <http://www.freedocumentaries.org/film.php?id=190> (12. 10. 2008)
FREEDMAN, Paul: *Do scars ever fade?* 2005. In: <http://www.freedocumentaries.org/film.php?id=116> (12. 10. 2008)

1. GENOCIDA JAKO OKNO DO SPOLEČNOSTI: MODERNITA A HOLOCAUST ZYGMUNTA BAUMANA

Tato kapitola je věnována výhradně zkoumání genocidy ze sociologického pohledu. Stěžejním zdrojem této kapitoly byla kniha Zygmunta Baumana nazvaná Modernita a holocaust. Jedná se o výjimečné dílo, které, jak autor sám uznává, se snaží vyprovokovat sociologii jako vědu k hlubšímu bádání na tomto poli.

Bauman popisuje svůj výchozí pohled na holocaust jako pohled na obraz na zdi. „Se všemi těmito poznatky byla má představa holocaustu jako obraz na stěně: pečlivě zarámovaný, aby se to, co je na něm namalováno, odlišilo od tapety a aby se zdůraznilo, jak jiný je oproti ostatnímu zařízení pokoje. (...) Holocaust je spíše oknem než obrazem na zdi. Když se člověk tímto oknem dívá, naskýtá se mu zřídka pohled na řadu jinak neviditelných věcí. A věci, které uvidí, jsou svrchovaně důležité nejenom pro pachatele, oběti a svědky zločinu, ale také pro všechny, kdo dnes žijí a doufají, že budou žít i zítra. Pohled tímto oknem mne vůbec netěšil. Ale čím žalostnější byl, tím více jsem byl přesvědčen, že odmítne-li někdo se tímto oknem podívat, činí tak ke své škodě.”³² Je to obraz, který má svůj rám a tento rám jej bezezbytku odděluje od okolní stěny pokoje tak, aby obsah obrazu nikterak nezasahoval do okolního světa, zůstal uzavřen jen ve svém rámu. Posléze však sám pochopil, že fenomén genocidy není zarámovaným příběhem, který jasně ukazuje svůj obsah, že tento fenomén je spíše než obrazem, oknem ven. Je oknem, ke kterému je nutné se přiblížit a vyhlédnout z něj co nejdál, co nejhlouběji do krajiny pro pochopení složitosti a různorodosti toho, co z něj lze pozorovat a uvidět.

---

³² BAUMAN, Z.: c. d., s. 7-8.

1.1. Civilizace, modernita a jejich odvrácená tvář

Podle Baumana je holocaust jen jedním typem a příkladem genocidy. Pozastavuje se nad tím, že mnoho teoretiků i laiků vnímá genocidu jako něco atypického, jako fenomén, který se vyskytl náhodně na základě pouze několika chorých myslí a je jen „rakovinou na jinak zdravém těle lidstva“. To, co Bauman svou knihou přináší, je vysvětlení genocidních tendencí ve společnosti jako důsledku vývoje a života této společnosti samotné, tedy jako něčeho, co se rozhodně nestalo náhodou a co má své kořeny a důsledky mezi všemi lidmi na světě. Bauman hledá tyto kořeny v oné modernitě, v něčem, co si lidstvo samo vybudovalo pro vytvoření lepšího světa, co však přineslo i opak pokroku: destrukci mnoha mravních hodnot a hranic. Podle autora: „Logika lidského soužití se nedrží zásad logiky mravního svědomí. Tyto dvě logiky plodí velmi odlišné racionality.“³³ Tato teze je dokladem toho, proč zkušenost lidstva s židovským holocaustem, zpráva, o němž se rozšířila po celém světě a šokovala milióny lidí, nevedla k omezení či úplnému vymizení genocidních tendencí v rámci rozličných lidských společenství. Bylo tomu právě naopak, ve 20. století proběhlo velké množství genocid, které byly důsledkem vzájemných skupinových nenávistí. Baumanovým předpokladem tedy je, že holocaust, stejně jako jakoukoli jinou genocidu, nelze považovat za raritu, vzácný jev, ono rakovinné bujení na těle jinak „zdravé“ společnosti, nýbrž se jedná o jev, který je důsledkem novodobého vývoje lidstva a pro jehož pochopení a budoucí odstranění je velmi důležité ho takto přijmout. To z Baumanova pohledu představuje nutnost eliminovat sakralizaci i banalizaci při jeho interpretaci. Jinými slovy je nezbytné odmítat uzavírání konkrétních případů genocidy do samostatných a vzájemně separovaných historických momentů. Podle autora je nezbytné tyto „kategoriální vraždy“ provázat jakousi červenou nití a pokoušet se nalézt společné prvky, které by dovedly nejen vědeckou

---

³³ BAUMAN, Z.: c. d., s. 19.

obec k závěrům s jakoukoli výpovědní hodnotou o tom, jaká je podstata těchto zločinů. Je zejména klíčové nalézt odpověď na otázku: Jak je možné, že obě logiky se naprosto rozcházejí? To je úkolem nesmírně komplikovaným, avšak výchozím předpokladem pro jeho úspěšné splnění je vnímání všech genocid, které kdy ve světě proběhly, jako jedolitého fenoménu, jehož příčiny mohou být zjevně nalezeny stejným způsobem případ od případu.

1.2. Genocida jako kategoriální vražda

Jak tedy Bauman vnímá genocidu v obecném smyslu? Podle něj je genocida takzvanou kategoriální vraždou. Tedy ve světě genocid funguje princip příslušnosti k nějaké kategorii jako jediné provinění, které je současně rozsudkem k nejvyššímu trestu. „Muži, ženy a děti jsou vyhlazováni proto, že byli zařazeni do kategorie určené k likvidaci.“³⁴ V tomto světě vrahů a obětí se nevyskytují skuteční viníci a soudci, ale lidé – vrazi, kteří se pasují do role vykonavatelů jakési vyšší vůle a současně lidé – odsouzcenci, kteří se stávají jejich oběťmi nehledě na to, zda se skutečně provinili, zda jsou oni dobří či zlí, nebo jejich skutky správné či nesprávné, zákonné či zločinné. Dobro a zlo se stávají kategoriemi, které však nijak neodpovídají dosavadním morálním kategoriím dobra a zla, jež si lidstvo v průběhu své historie vytvořilo. „Z hlediska vražedné kategoriální logiky proto vůbec nezáleželo na tom, zda šlo o lidi staré či mladé, silné či slabé, dobré či zlé. Budoucí oběti nemusely spáchat žádný trestuhodný zločin, aby byl vynesena rozsudek a vykonána poprava. Pro tento rozsudek nebylo důležité ani to, aby se jejich zločin prokázal, a už vůbec nebylo třeba stanovit míru zavinění, aby se trest mohl odstupňovat podle jeho závažnosti. Nic, co oběti udělaly či neudělaly, je nemohlo zachránit – nic je nemohlo vydělit ze společného osudu kategorie, do níž náležely.“³⁵ Tím tedy Bauman

---

³⁴ BAUMAN, Z.: c. d., s. 18.

³⁵ Tamtéž.

jednoznačně potvrzuje, že jakákoli genocida je záležitostí, která má co dočinění s existencí skupiny nebo skupin, jež se staly z nějakého důvodu nežádoucími pro jinou skupinu nebo skupiny lidí a toto zařazení vedlo k rozhodnutí o jejich likvidaci, rozhodnutí o tom, co většina lidí dnes zná pod pojmem „konečné řešení“.

1.2.1. Společenská a komunitní logika kategoriálního vraždění

Jaké ale mohly být ony důvody, jež přiměly jedny lidi k identifikaci jiných lidí jako nadbytečných či nehodících se více k životu? To je otázka, kterou Bauman zodpověděl vytvořením dvou typů logiky kategoriální vraždy. Oba dva typy jsou opět úzce spjaty s existencí lidské skupiny a také s fenoménem identity člověka, kterým se podrobněji v souvislosti s genocidou ještě budeme zabývat. Bauman dělí kategoriální vraždění na základě dvou odlišných logik, které ho mohou spustit, vyvolat. Prvním případem je takzvaná společenská logika kategoriální vraždy. V jejím rámci: „Kategoriální vraždění je stejně jako plení (či obecněji jako veškeré ‚čistící‘ činnosti) *tvořivá* destrukce. Eliminací všeho nemístného a nevhodného se vytváří či reprodukuje řád. Beztřídní řád komunistické společnosti vyžadoval destrukci nositelů třídní nerovnosti, rasově čistý řád Tisícileté říše potřeboval odklidit ze staveniště všechn rasově nečistý a rasu špinící materiál. Slovník sloužící genocidě se mohl místo od místa různit, základní vzorec se už ale v moderní historii zopakoval mnohokrát – vždy když se urychleného budování ‚nového a lepšího‘ řádu shodou okolností ujala drtivá moc moderního státu disponující ohromnými prostředky a vždy když měl takový stát plnou, nerozdělenou, ničím neomezovanou moc nad obyvatelstvem na svém území (jak tomu bylo například v Pol Potově Kambodži, Maově Číně nebo Suhartově Indonésii).“³⁶ Příkladem společenské logiky kategoriální vraždy je právě holocaust. Jedná se o způsob genocidy, která probíhá na základě dopředu důkladně připraveného scénáře a

---

³⁶ BAUMAN, Z.: c. d., s. 27-28.

je poměrně nezávislá na emocionální stránce věci. Tedy jinými slovy, emoce nenávisti jsou do značné míry již institucionalizovány a stávají se běžnou politickou rétorikou, která ani nemá za cíl vyvolat ještě silnější nenávist či provokovat k útočné akci (jako tomu je v případě druhé takzvané komunitní logiky kategoriální vraždy), nýbrž usiluje spíše o co největší legitimizaci genocidy ve společnosti. Genocida společenského typu se v tomto podání stává jakousi „legální“ implementací politiky státu vůči menšinám či určitým skupinám obyvatel³⁷ za víceméně plného vědomí, souhlasu i podpory veřejnosti.

Druhým typem logiky kategoriálního vraždění, který Bauman popsal, je logika komunitní. Tato logika je stejně jako logika společenská zrozena z modernity světa, je to logika, která je důsledkem jistého stupně desorientace člověka ve světě a je úzce spojena s fenoménem hledání příslušnosti, identifikace individua a skupiny na základě určitých vnitřních či vnějších znaků. Jak již bylo předesláno, tato logika staví na formě nenávisti, která je sice méně institucionalizována, avšak o to více zosobňována v srdcích a myslích těch, kdo ji přijímají. Je to logika vraždění, s níž bylo možno se setkat například ve Rwandě či Srebrenici, kdy totiž lidé, kteří se vzájemně znali, žili vedle sebe po dlouhý čas na jednom místě a v předchozím období dokonce sdíleli stejné názory a hodnoty, v rámci posílení, stmelení či samotného ochránění své skupinové identity poměrně náhle vzplanou silnou vražednou nenávistí ke každému, kdo představuje jakékoli ohrožení či oslabení této identity. K takovému násilí dochází například ve chvíli, kdy se uskuteční transfer vládní moci z jedné skupiny na druhou (jako tomu bylo ve Rwandě) a nově nabyvší mocenská skupina se mstí za útlak, který musela snášet pod nadvládou původní mocenské skupiny; nebo (jako je případ genocidy v Bosně a Hercegovině) k takovému vzplanutí dochází ve chvíli ztráty původní autority, v období hledání nového rozložení sil či v době, kdy dochází k pochybnostem

---

³⁷ Například ve Rwandě docházelo podle některých výzkumů také ke genocidním aktům vůči většinové populaci – příslušníkům kmene Hutu.

například o teritoriálním nároku původního státu ve prospěch jiného nově vzniklého státu. Je to podle Baumana logika vraždy, která odpovídá modernitě světa ve smyslu jeho rychlé a nepředvídatelné proměnlivosti. „Uprostřed kakofonie signálů a kaleidoskopické proměnlivosti perspektiv, kdy se všechno kolem přesunuje, převrací a mění tvář hned po ohlášení nebo i bez ohlášení, bude takovou záštitu nejspíše poskytovat uniformita stejnosti. Když chybí ostře řezaná hierarchie hodnot a na jejím místě se objevuje hrdlořezná konkurence krátkodobých záměrů, zdá se, že záštitou bude nerozdělená loajalita zneplatňující všechny ostatní zatěžující a ve své početnosti nepřehledné odpovědnosti.“³⁸ Modernita je slovo mnoha konotací, které může být vykládáno mnoha způsoby a všechny mohou být pravdivé a platné. Modernita je určitý jev, něco, co lze popsat spíše skrze důsledky než cesty k jejich dosažení, je to tedy jev, který vstupuje do všech oblastí života člověka a nenávratně přetváří jejich ráz. Modernita lze být chápána například jako rozvoj vědy a techniky, který posunuje možnosti člověka na Zemi, mění jeho úkoly a role v rámci rodiny, společnosti a přeměňuje dokonce samotnou podstatu existence lidské bytosti (skrze vědu, jež je v mnoha případech schopna rozhodovat o délce a kvalitě lidského života, mnohokrát o samotném jeho zachování; věda je tedy schopna rozhodnout o bytí a nebytí člověka). Svou nezastupitelnou roli v procesu tohoto moderního přetváření člověka jistě sehrálo osvícenství, které přineslo radikální obrat ve vývoji nejprve evropského později i mimoevropského myšlení. Jak již bylo zmíněno v úvodu, lze jeho kořeny spatřit již v 16. století v období renesance. Člověk jako jedinec přestal být pouhým nástrojem a loutkou svého života a prostředí, do něhož se narodil. Lidská racionalita se postupem vývoje těchto historických etap dočkala primárního významu, lidé již odmítali slepou víru a poslušnost iracionální moci a stále více v nich narůstala touha po možnosti formovat a směřovat vlastní život a společnost, v níž žijí a stejně tak narůstal i pocit

---

³⁸ BAUMAN, Z.: c. d., s. 28.

dokonalého rozumového a fyzického ovládnutí prostředků a metod, jak výše uvedeného dosáhnout.

Takovýto vývoj světa lidí otvírá řadu možností, ale i těch zruďných, jak bylo empiricky již prokázáno. Tento zásadní fakt, spolu s rychlostí vývoje změn, měl a má konstantní dopad na psychickou a sociální sféru. Lidé reagují na ztrátu svých tradičních rolí, úloh, funkcí; společnost je nenávratně narušena rozmělněním a znevážením mnoha mravních hodnot, které v minulosti provázely evoluci lidských kultur. Tyto otřesy se neodmyslitelně podepsaly na mentalitě těchto „moderních“ lidí a podle Baumana to byly mimo jiné ony, jež mají co dočinění s frekventovaným výskytem případů genocidy ve 20. století.

Oba dva typy logiky kategoriální vraždy – společenská a komunitní logika – existují odděleně pouze na teoretické úrovni, jsou dvěma odlišnými póly, čistými typy, které však ve skutečném životě takto samostatně vlastně neexistují a jakýkoli případ genocidy lze být popsán spíše na základě poměrného spojení obou logik, kdy lze sice tvrdit, že jeden typ logiky převažoval, či byl zásadnější pro zrod nebo průběh genocidy, avšak jen stěží lze tvrdit, že tento typ logiky byl jediný a že druhý typ logiky se nevyskytoval. Tyto typy se v praxi většinou kombinují a jako samostatné slouží pouze k účelu přehlednější a srozumitelnější analýzy příčin a průběhu genocid v obecné teoretické rovině.

1.2.2. Význam formování, hledání a nalézání identit pro existenci genocidy

V případě komunitní logiky lze hovořit více než v případě logiky společenské o významu hledání a nacházení lidské identity. Pokud chápeme akt genocidy jako akt násilí jednoho společenství lidí vůči druhému, pak proces utváření identit získává na své klíčové důležitosti. Podle samotného názvu Baumanovy knihy je současně utváření lidských identit spojeno a determinováno právě onou

modernitou. Podle Baumana je lidská modernita, přičemž hovoří o takzvané tekuté modernitě „(...) dobou intenzivního, i když nikam nevedoucího budování komunity (které je intenzivní právě proto, že nikam nevede, a o to je také zoufalejší a odhodlanější).“³⁹ Pro porozumění tomu, co je vlastně identita člověka, je nutné vyjít ze samotné prosté existence lidské bytosti. Zamyslet se nad tím, co všechno v sobě nese bytí a kdy se člověk stává člověkem v úplném slova smyslu. Zdali se tak děje na základě biologickém v okamžiku stvoření nebo zrození; nebo dokonce, zda je pro lidské bytí zásadní určité ztotožnění se se společností ostatních lidí a naopak přijetí jednotlivce nějakou skupinou dalších jedinců. Filosof Paul Ricoeur⁴⁰ hovořil o existenci dvou vzájemně propojených identit lidského bytí: individuální a kolektivní. P. Ricoeur vnímá identitu jako něco, co je velice křehké především z toho důvodu, že samo slovo identita či identický v sobě nese určité nesamozřejmosti: první a zásadní z nich je nesamozřejmý vztah identity k času v souvislosti s tím, jak si je člověk schopen uvědomovat přítomnost, minulost a budoucnost. P. Ricoeur našel východisko z této složitosti oddělením identity na dva odlišné fenomény: „(...) být stejný [identický] ve významu *idem, same, gleich* – a stejný ve významu *ipse, self, Selbst*.“⁴¹ Obě identity existují, žijí a rostou v každém z nás ve vyváženém poměru a vzájemně se formují a ovlivňují, problém však může nastat ve chvíli, kdy ona identita ve smyslu *idem* roste a rozvíjí se na úkor identity *ipse*. To pak může znamenat, že v nás samých převládne touha po identifikaci s někým dalším (například s nám blízkou skupinou) a naopak v nás vyhasne touha po hledání a poznávání naší vlastní osobnosti, toho, co znamená obsah „já“.

Z hlediska existence skupiny je pak podstatné vytváření konkrétní paměti, minulosti dané skupiny, která je formována právě jak individuální, tak kolektivní minulostí. Pokud je tato minulost,

---

³⁹ BAUMAN, Z.: c. d., s. 28.

⁴⁰ RICOEUR, Paul: *Křehká identita: úcta k druhému a kulturní identita*. Třebenice, Mlýn 2000.

⁴¹ RICOEUR, P.: *Křehká identita: úcta k druhému a kulturní identita*. Třebenice 2000, s. 17.

paměť ignorována či opomíjena může dojít až ke ztrátě přítomnosti, jisté přítomné identifikace.⁴² Ta je velmi důležitá pro lidské společenství, aby bylo schopno se vypořádat s tím, co pro jeho bytí (přítomné, minulé i budoucí) znamená skutek genocidy, který byl spáchán v jeho nitru, v nitru lidstva, jež se ocitlo ve 20. století na vrcholu své existence snad ve všech ohledech (společenském, vědeckém, technickém, kulturním apod.). Jen možná upadá z hlediska morálního a lidského.

1.3. Kritika Modernity a holocaustu

Baumanova Modernita a holocaust však našla v řadách sociologů také své kritiky. Nelze jednoznačně tvrdit, že by celá Baumanova práce podléhala nějaké komplexní kritice, spíše se jedná o kritiky, kteří přicházejí s prohloubením a rozvedením Modernity o další rozměry.

Jednou z kritik je i studie Michaela Freemana *Genocida, civilizace a modernita*.⁴³ Pro Baumana je základním předpokladem teze o tom, že v rozporu s ortodoxní sociologií, jejíž hlavní premisou je, že společenské instituce produkují a udržují jisté mravní chování lidí, holocaust jako exemplární případ genocidy nebyl produktem chorého stavu mysli, ani jiného „sejití z cesty“, jak bývá často interpretován. Holocaust nebyl deviací lidského myšlení a jednání. Naopak genocidní projevy jsou, podle Baumana, jednou ze součástí toho, jak funguje a jak se projevuje moderní společnost. Podle Freemana se Bauman v jádru své analýzy mýlí v chápání a interpretaci toho, co nazýváme civilizací a civilizovaností. Freeman uvádí dvě podmínky, které sociologie stanovila pro tento termín:

---

⁴² „Mám za to, že pokušení, které je identitě vlastní, *identitní šílenství*, jak říká Jacques LeGolf, spočívá v tom, že se identita ipse uzavře do identity idem, či chcete-li, že se zvrhne, začne ztrácet tvárnost, která je vlastní udržení sebe v modu zaslíbení a ztuhne v tvrdý charakter, tj. litera. (...) Z toho, co jsem již řekl o prolínání individuální paměti, a paměti kolektivní plyne, že obtíže při vyrovnávání se s časem jsou společné oběma druhům paměti.“ RICOEUR, P.: c. d., s. 19.

⁴³ FREEMAN, M.: *Genocide, Civilization and Modernity*. The British Journal of Sociology, 46, 1995, č. 2, s. 207–223. (<http://www.jstor.org>)

zprvé je to jakési omezení iracionálních a anti-společenských pudů; a zadruhé postupná eliminace násilí ze společenského života, nebo přesněji koncentrace tohoto násilí pod kontrolu státního aparátu. Tyto dvě podmínky pospolu jsou základním předpokladem pro vznik civilizované společnosti, v níž je ochrana a bezpečí jednotlivců i celých skupin zajišťována institucionálně.⁴⁴ Bauman tvrdí, že nejpodstatnější lekcí, kterou holocaust přinesl, je, že agresor byl civilizovaný národ, nejednalo se ve většině o šílené jedince, ale o vzdělané lidi. V tomto úhlu pohledu se pak sama státní byrokracie stala nástrojem pro uskutečnění genocidy. Freeman však namítá, že taková analýza může být zavádějící ve třech úrovních a to zejména proto, že vychází čistě ze zkušenosti holocaustu. Prvním bodem Freemanovy kritiky je, že ačkoli Bauman správně asociuje modernitu a holocaust, nesprávně ztotožňuje modernitu a civilizaci. Zadruhé, Bauman sice správně spojuje genocidu se státní byrokracií a nedostatky občanské společnosti, avšak přehlíží propojení mezi genocidou a válečným stavem. A zatřetí Freeman kritizuje Baumanovu přílišnou orientaci pouze na to, co pro lidstvo znamená lekce holocaustu, ale opomíjí její zasazení do širšího rámce genocid ve světě. Holocaust lze považovat za bezprecedentní způsob užití moderní technologie a organizace společnosti za účelem vraždy. Profesor Lemkin vytvořil poněkud odlišný koncept genocidy na základě historických zkušeností. Genocida jako taková se vyskytla v lidských dějinách⁴⁵ opakovaně, Lemkinovým primárním cílem při zkoumání genocidy bylo kategorizovat tento zločin v rámci

---

⁴⁴ FREEMAN, M.: c. d., s. 208.

⁴⁵ Je poměrně náročné stanovit s jistotou, že ve starověkém světě existovaly genocidy a docházelo k nim pravidelně, avšak existují záznamy, že tomu pravděpodobně tak bylo. V době starověku mezi sebou vedly velké říše neustálé výbojné války, v jejichž rámci docházelo často k zotročování a vyhlazování nepřátel, kteří byli považováni za potenciálního útočníka a proto jejich vyhlazení nestály v cestě žádné morální bariéry. Panovníci těchto říší měli v podstatě neomezenou moc naložit s podrobeným obyvatelstvem dle vlastní vůle (docházelo k deportacím, zotročování, vyhlazování, mohla však být udělena i milost a svoboda), motivy panovníků byly čistě politicko-strategického charakteru. V Ternonově knize jsou uvedeny následující starověké říše, v nichž pravděpodobně ke genocidám docházelo: Starověké Řecko, Řím, Mongolsko. Autor dále pojednává o období šíření křesťanství a rozmachu moci církve (např. genocidní povahu měly hony na čarodějnice a inkviziční procesy). TERNON, Y.: *Genocidy XX. století. Zločinný stát*. Praha 1997, s. 223–235.

mezinárodního práva v kontrastu k teorii o spravedlivé válce (*just war theory*) jako extrémní formu nespravedlivé války (*unjust war*).

Freemanova analýza vychází z komparace tezí Baumana a Lemkina. Oba vědci se rozcházejí zejména v názoru na původ a příčiny holocaustu jako hlavního zástupce genocidy v moderním světě. Jak již bylo zmíněno podle Baumana, je moderní genocida výsledkem procesů, ke kterým ve společnosti dochází, je jednou z odpovědí na prudkou „modernizaci“ hodnot a identit v rámci lidských komunit. Na druhé straně Lemkin považoval naopak holocaust za jakési reverzní odchýlení lidstva, za návrat k barbarství. Lemkin byl přesvědčen, že kdysi na počátku lidských společenství existovaly kmenové války, jejichž běžnou součástí bylo vyhlazování jednoho kmene druhým, barbarské útoky jedněch proti druhým. Poté však nastala fáze postupného vývoje směrem k civilizaci, při němž došlo k víceméně spontánní formulaci jistých pravidel pro vedení mezinárodních válek. Tato pravidla regulovala barbarství těchto válek a zajistila ochranu civilního obyvatelstva, což lze dle Lemkina považovat za významný výdobytek civilizace. Proto je holocaust Lemkinem vnímán za návrat k barbarství, především kvůli tomu, že došlo k ignorování a porušení veškerých dosud lidmi akceptovaných zásad pro vedení válek. Tento Lemkinův závěr ve své práci o holocaustu Bauman revidoval, avšak podle Freemana spočíval hlavní rozdíl mezi závěry obou vědců pouze v úrovni analýzy. „Bauman interpretuje modernitu ve smyslu určitého typu vztahů státu a společnosti, v nichž stát reguluje, ale sám je společností neregulován. Lemkin vnímal modernitu ve smyslu regulace vztahů mezi státy s cílem o zachování míru a bezpečnosti civilního obyvatelstva. Bauman toto stanovisko nepovažuje za chybné, ale za jednostranné.“⁴⁶ Freeman však svým způsobem propojil obě stanoviska, podle něho je správná Baumanova teze o tom, co je civilizace a současně však i Lemkinova teze o návratu k barbarství. To ve své studii dokládá poměrně podrobnou analýzou a zkoumáním

---

⁴⁶ FREEMAN, M.: c. d., s. 210.

toho, zda, jakým způsobem a z jakých důvodů byla genocida součástí válečných praktik Asyřanů⁴⁷ a jiných starověkých společností od dávných dob sahajících až ke třetímu tisíciletí před naším letopočtem.

Války Asyřanů byly často velmi kruté a destruktivní, jak uvádí Freeman ve své studii⁴⁸, avšak jejich hlavním motivem bylo dobýt území a obyvatelstvo pokud možno podrobit nadvládě či zotročit, nedocházelo k plánovaným masakrům obyvatel ve městech, ani k ničení měst. Dle dostupných informací se lze tedy domnívat, že existuje rozdíl mezi starověkým chápáním genocidy/vyhlazování a tím moderním. Na druhou stranu Freeman v závěru své studie říká, že: „Studium starověkých válek a genocid však ukazuje, že jak Bauman, tak Lemkin se částečně mýlí: Bauman trvá na modernitě genocidy a Lemkin ji naopak odděluje od civilizovanosti. Existují viditelné podobnosti mezi starověkými a moderními válečnými praktikami nehledě na technologický posun moderní doby. Podstatou civilizace je politický život v městských centrech. Zda byla válka vedena pro zisk, nedůvěru v druhou stranu, slávu, či jiné motivy, ochromení nepřátelských měst je strategickým imperativem. Po téměř nejčerstvější záznam o bitvě o Sarajevo za jugoslávské války, zničení měst bylo primárním válečným cílem. Bombardování Drážďan, Hirošimy a Nagasaki za druhé světové války bylo s největší pravděpodobností motivováno stejnými cíli jako největší krveprolití dějin: ničit, zabíjet, terorizovat za účelem efektivnějšího dobytí.“⁴⁹

V tomto ohledu je nalezení skutečné pravdy velice relativní a jistě bude záviset na subjektivním úhlu pohledu. Lze souhlasit s Baumanovým postřehem o vztahu stát – společnost, v němž první reguluje druhý, avšak zpětná vazba již nepřichází. Tato

---

⁴⁷ „Nejkrutější z národů, které se střetávaly v ‘Úrodném pŭlměsíci’, byli Assyřané. Od Tigletpilesara I. (1114–1076) až po Sargona II. (731–705) a Aššurbanipala (669–627) se opakovala tatáž situace. Každý rok z jara vyslal assyrský král své válečníky, aby napadli a vyloupili nějakou zemi. Po skončení tažení usekli vojáci mrtvolám hlavy, spočítali je a navršili z nich pyramidu; poražené, kteří přežili, zotročili nebo pobili. Válka byla nutností. Jejím jediným cílem bylo zvýšit moc panovníka a slávu Aššuru, zbožštěného assyrského státu.“ TERNON, Y.: c. d., s. 225.

⁴⁸ FREEMAN, M.: c. d., s. 220.

⁴⁹ Tamtéž, s. 221–222.

nevyváženost pak může negativně působit na to, jak je snadné či obtížné pro jednotlivce i skupiny se vzájemně identifikovat a tudíž může mít i negativní dopad na vztah dvou či více lidských společenství. To může samo o sobě vést až k růstu nenávisti a propuknutí genocidy. Co se však týče tezi o návratu k barbarství, je možné se domnívat, že oba autoři se mohou mýlit a mít pravdu současně, jelikož genocida může být, jak tvrdí Bauman, důsledkem jeho „tekuté modernity“, toho, že skutečně něco v naší civilizovanosti se zformovalo jinak, než bylo očekáváno. Jenže současně tento jakýsi „defekt“ ve vývoji mohl v složité spleti rozličných aspektů lidských reakcí na nové podněty vyvolat onu reverzi k barbarství přinejmenším v podobě destrukce „moderních“ lidských mravních hodnot, která vedla k exponenciálnímu nárůstu aktů genocidy ve 20. století.

1.4. Další sociologické perspektivy genocidy

Součástí Freemanovy práce je také kritika do řad společenských vědců, zejména sociologů. Podle Freemana se sice od vydání Lemkinovy knihy objevilo mnoho sociologů zabývajících se genocidou, avšak převážná většina z nich byla vcelku jednostranně orientována na vytváření definic a typologizací, což příliš nepřispělo k hlubší analýze a poznání tohoto fenoménu. Naopak poměrně dobře propracované jsou ty studie, v nichž se propojuje historický a sociologický úhel pohledu. Jednou z takových studií je práce Franka Chalka a Kurta Jonassohna: *The History and Sociology of Genocide Analyses and Case Studies*, která vyšla v roce 1990. Autoři navrhnou rozlišovat druhy genocid na základě útočnickových motivů do čtyř typů genocidy; těmito motivy jsou následující: 1. eliminace hrozeb; 2. šíření teroru proti nepříteli; 3. zvyšování bohatství; a 4. implementace určité ideologie. Podle Freemana se tato typologizace přibližuje hobbesovským příčinám válek, jimiž je soutěžení, nedůvěřivost a sláva. Tedy soutěžení ve smyslu útoku pro zisk (území, bohatství,

pracovní síly, apod.); v případě genocid lze často hovořit především o útoku za účelem zisku území, nerostného bohatství, bohatství napadené skupiny, životního prostoru, upevňování vlastní identity na úkor identity cizí. Nedůvěra je zase příčinou, která souvisí s posilováním bezpečnosti, v případě genocidy ji jedna skupina zvyšuje na úkor zmenšování nebo absolutního potlačení bezpečnosti jiné skupiny. Kromě genocidy, která je snad nejzazší možností, kam může jedna skupina zajít ve zvyšování své bezpečnosti na úkor jiné skupiny, do této kategorie také spadá například takzvaná preventivní válka či preventivní útok a různé jiné způsoby zastrasování. V mezinárodní politice je tento druh vztahů mezi aktéry nazýván hrou s nulovým součtem, ve které důležitou roli hrají právě faktory jako strach, potenciální ohrožení, preventivní akce, atd. Freeman například tvrdí, že preventivní válka je koncept, který slouží válčící straně k ospravedlnění jejího útoku vůči protistraně. Tedy jinými slovy je to jakási záminka, stejně tak se v celé řadě genocid setkáváme s tím, že vyhlazení jedné skupiny bývá ospravedlňováno jako preventivní akce, jež předešla možnému ohrožení, které napadená skupina mohla potenciálně přinést skupině útočící. Třetí hobbesovskou příčinou násilí je sláva, tedy Freeman tuto kategorii přeformuloval spíše jako touhu po prestiži, mstu, odvetu jedné skupiny skupině jiné, která v minulosti spáchala na první skupině nějaké zlo nebo bezpráví, případně ji připravila o její tehdejší slávu a moc. To je bezesporu případ dvou kmenů ve Rwandě, z nichž jeden byl v době koloniální německé a belgické nadvlády kmenem protěžovaným a podílejícím se na vládě a druhý se mu za způsobená příkoří po změně rozložení sil pomstil pokusem o vyhlazení jeho příslušníků. Ale také lze onu slávu vykládat jako touhu po nabytí či zvýšení prestiže nebo uznání, což může být samo o sobě dostatečným důvodem k takové agresi. V závěru přichází Freeman se završením typologizace příčin, které mohou vést ke vzniku genocid, podle autora existuje sedm takových možných důvodů, které samozřejmě v reálném světě bývají často zastoupeny promíšeně a objevující se téměř všechny ve větší či menší míře u

zrodu všech známých genocid v dějinách lidstva. Jedná se o sedm následujících (možných) příčin válek a genocid: 1. zisk; 2. sláva; 3. strach; 4. msta; 5. ideologie; 6. moc; 7. teror. „Ideologické a jiné motivy jsou tudíž ne pouze empiricky smíšený, ale konceptuálně propojeny. Jediné, co je konceptuálně a empiricky odlišné, je touha organizovat společnost na nových principech. Násilí Teroru Velké francouzské revoluce, například, může být vysvětleno částečně jako ideologicky motivované v tomto smyslu, ačkoli mohlo být motivováno také snahou o omezení hrozeb, šířením teroru atd.“⁵⁰ Je nezbytné tuto typologizaci uzavřít tím, že zmiňované důvody jsou relevantní zejména na úrovni analýzy států, skupin uvnitř států, avšak méně osvětlují psychologické a sociologické faktory, které vedou k tomu, že zločin, jako je genocida, je realizován masově tisíci, statisíci i miliony jednotlivců. K vysvětlení tohoto je podstatnější analýza na úrovni individua či menších skupin lidí. Je nevyhnutelné k tomuto výčtu, který usiluje o popis příčin vedoucích až k vražednému útoku jedné lidské skupiny vůči druhé připojit také výčet určitých dalších možných faktorů, které mohou působit tentokrát spíše směrem zevnitř ven a ne naopak, jak je tomu u sedmi výše uvedených příčin. Faktory jako touha po bohatství, prestiži, moci, či šíření různých ideologií působí směrem od společnosti na člověka. Je však logické, že současně člověk musí působit na společnost. Existuje poměrně široké spektrum společenských a jiných vědců, kteří se zabývají právě hlediskem duše člověka, tím, zda existuje v člověku nějaká genetická či biologická danost, jež ho nutí konat zlo a chovat se násilně. Závěry jejich výzkumů jsou velice zajímavé, v této práci je jim věnovaná následující podkapitola.

1.5. Psychologické a jiné faktory ovlivňující genocidu

Jistě je zřejmé, že pro mocné vládce a bohatstvím a mocí ovládané lidi jsou výše zmíněné motivy dostatečné k tomu, aby byli schopni

---

⁵⁰ FREEMAN, M.: c. d., s. 213.

aktu genocidy. Je ale obtížnější si souhlas s takto zruďným skutkem objasnit v případě řadových občanů, často spoluobčanů či dokonce známých obětí, kteří na první pohled nemají z jejich zavraždění žádný faktický zisk.

Celá řada psychologů a jim podobných vědců (psychosociologů, psychoanalytiků, sociálních biologů a genetiků) zkoumá příčiny tohoto jevu a faktory, které v duších jednotlivců způsobí souhlas, nebo dokonce spoluúčast při genocidě.

V případě genocidy existuje jasný základní vzorec celého vražedného mechanismu: viník a jeho oběť, pocit omezení a ohrožení, institucionalizace vraždění skrze jazyk, byrokracii a prostřednictvím moderní technologie.⁵¹ Nejdůležitější se pro zkoumání genocidy stala odpověď na jednu jedinou otázku: „Jak je to možné, že je běžný člověk schopen tohoto druhu masové vraždy v podobě genocidy?“, pokusit se zodpovědět takto postavenou otázku je možné na základě kompilace závěrů psychosociologie (ta zkoumá vztahy ve skupinách a organizacích) a freudovské psychoanalýzy. Jedná se o jednostranný výzkum lidského chování, jehož závěry však mohou být matoucí, jelikož do jisté míry svou podstatou tento výzkum snímá významnou část individuální viny a snižuje jedincovu vlastní zodpovědnost za spáchané skutky. Neméně zajímavá, ale také zavádějící je existence vědy zvané sociobiologie. Tato věda vyvozuje z geneticky predeterminovaného lidského chování závěr o existenci jistého vrozeného rysu nenávisti vůči jiným skupinám. „Z genetického a fylogenetického hlediska dědí každé individuum soubor instinktů nezbytných k vlastnímu životu i k přežití svého druhu: hlad, sexualitu, útěk a agresi. Každý druh omezuje své ničivé akty na vnější agrese a agresi uvnitř druhu se kromě případů přemnožení vyhýbá. Tento typ agrese je v případě člověka zdrojem všeho zla. Aby se uchránili před svou ničivou povahou, žijí lidé ve skupinách a skupina mezi nimi utkává sociální pouto, soubor

---

⁵¹ „Viníkem je stát, obětí skupina a motivem ohrožení. Vražda je předem promyšlená, a nelze-li vždy odhalit úmysl, vyjde najevo při selekci. Jazyk, byrokracie a technologie usnadňují její provedení.“ TERNON, Y.: c. d., s. 86.

kulturních kódů, které jim umožňují navzájem se poznat. Kulturní ritualizace zajišťuje vnitřní soudržnost skupiny a současně ji staví proti jiným skupinám.⁵² Jak bylo výše uvedeno, lze se domnívat, že takovéto závěry jsou nebezpečné budoucímu vývoji lidské společnosti zvláště v případě, mají-li mravní zákony být vyzdvihovány na úkor těch přírodních. Hrozí totiž riziko, že v opačném případě lze genocidu na základě sociobiologie ospravedlnit jako jakýsi přirozený jev, který ve své podstatě není v rozporu s lidstvím, což viděno očima čistě sociálních věd není naprosto přípustné.

Krom instinktů a zespolečenšťování existuje v případě člověka i mechanismus, který působí proti agresi a skupinové nenávisti. Tím mechanismem je mravnost či morálka, odpovědnost za vlastní činy, svědomí. Těchto několik víceméně abstraktních pojmů formuje jakýsi neviditelný brzdový mechanismus lidských intencí a činů včetně nebo naopak především těch nejhorších jakými je úmyslná a normativním pohledem bezdůvodná a nesmyslná hromadná vražda v podobě genocidy. Avšak empirie holocaustu ale i dalších genocid varuje před tím, co se stane, pokud jsou tyto brzdové mechanismy společností přetransformovány na jednotu s agresi a nenávistí vůči identifikovanému nepříteli.

Dalším faktorem, který hraje důležitou roli pro pozitivní přijímání genocidy lidským společenstvím je takzvaná psychologie davu (často se lze setkat s pojmy davová psychóza, sugesce). „Psychologie davu vrhá světlo na skrytou tvář totalitního systému, na stránku, kterou nevysvětluje ani sociologie, ani politická ekonomie. Přesto je tato skrytá tvář nejvražednější. Při sledování svého cíle se odvolává na ‘nepříjemnou nutnost’ a neklade si otázku, jaké jsou jeho racionální zájmy.“⁵³ Takové projevy a působení společnosti či systému na člověka jsou dobrým předpokladem pro onu vražednou mašinérii kategoriálního vraždění, protože pomáhají jednotlivým lidem překonat rozum a zábrany. Vedou k zautomatizování myšlení bez

---

⁵² TERNON, Y.: c. d., s. 87.

⁵³ Tamtéž, s. 91.

námitek a pochybností. Davová psychóza je úzce spojena s principem poslušnosti k autoritám, podřízení se silnějšimu, mocnějšimu, „chytřejšimu“. Pro člověka jako řadového jednotlivce se jeho vlastní názory a hodnoty začnou rozpadat, narůstají pochybnosti o schopnostech vlastního rozumu, přebírání cizích postojů a hodnot je snadné a pokud se jedná současně i o mocenskou státní autoritu taktéž bezpečné. Člověk, aniž by si toho byl vědom, je ovládán svou kolektivní identitou. K tomu navíc, rozkaz je další silnou autoritou a jeho plnění nás zbavuje odpovědnosti a viny za vlastní rozhodnutí a skutky. Konflikt svědomí, pokud existuje, je umlčen a překonán uposlechnutím rozkazu; to samo o sobě konejší veškeré pochybnosti, které vyvstávají v důsledku rozporu mezi individuální a kolektivní identitou. V této souvislosti je používána paralela hypnózy, jelikož stejně jako ta se davová sugesce „(...) řídí třemi neproměnnými veličinami, které jsou rovněž komponentami hypnózy: silou představy, utkvělé představy transplantované do každého prvku masy; okamžitým přechodem od náhlého vzniku utkvělé představy k činu a splynutím sugerované skutečnosti se skutečností vyzkoušenou.“⁵⁴ Je třeba však zdůraznit, že neexistuje důkaz, ba naopak, že by síla sugesce a podřízení se autoritám, nebo pocit vlastní moci byly faktory vlastní pouze totalitním systémům; jedná se spíše o jev, který souvisí s podstatou lidské osobnosti a je na politickém zřízení víceméně nezávislý. Režim státu je však rozhodující pro to, jak je tato lidská vlastnost ve službách vládní moci živena, transformována do institucionálního rámce a zneužita ke skutku genocidy. Yves Ternon pak občany státu páchajícího genocidu dělí do tří skupin: vykonavatelé, napomáhači a diváci. Jejich role v rámci genocidy jsou sice rozdílné a jejich zločiny nabývají různého stupně závažnosti, nelze však prokázat, že pokud by se konkrétní lidé v oněch třech skupinách vyměnili, byl by celkový stav věci odlišný.

---

⁵⁴ TERNON, Y.: c. d., s. 91.

2. HLEDÁNÍ VINY ANEB JAK MOC JE ZLO SKUTEČNĚ BANÁLNÍ

Hlavní inspirací této kapitoly se stala kniha Hannah Arendtové *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*⁵⁵. Tato kniha je svědectvím procesu s Adolfem Eichmannem – mužem, který byl jedním z mnoha pěšáků v složitém soukolí mašinerie Třetí říše pro řešení takzvané židovské otázky. Byl to úředník zodpovědný za plnění příkazů k likvidaci židovského obyvatelstva.⁵⁶ Čteme-li o procesu s Adolfem Eichmannem, symbolem holocaustu, z pera H. Arendtové, nelze zůstat na povrchu skutečností, které způsobily nejrozsáhlejší a nejorganizovanější genocidu v dějinách lidstva. Autorka, která sledovala celý proces od únosu Eichmanna z Argentiny v květnu 1960 až po jeho popravu o dva roky později, nachází v příběhu tohoto nacistického zločince velmi nebezpečná a varovná znamení, která do jisté míry poodhalují způsob myšlení a cítění „průměrné“ lidské bytosti vystavené vlivu společnosti, jíž je vlastní chladnokrevně vražedná morálka. Hovoří o moderní totalitě, která má na člověka a jeho morální povědomí a tudíž celé lidstvo jako takové naprosto destruktivní dopad.

2.1. Rozsah viny jednoho jediného člověka

Člověk – jednotlivec, jako byl Eichmann, neodpovídal svou povahou a psychologickým profilem žádné běžné představě o masovém vrahovi. Ačkoli faktem je, že Jeruzalémský soud měl tendenci vinit ho ze smrti všech Židů a dalších etnických skupin a dávat mu

---

⁵⁵ ARENDTOVÁ, Hannah: *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha 1995.

⁵⁶ A. Eichmann tvrdil, a opak nebyl nikdy prokázán, že nikdy nezabil žádného člověka ani k ničemu takovému nikdy nevydal rozkaz. Cítil se nevinný ve smyslu obžaloby, svou vinu na vyhlazování židovského obyvatelstva nepopíral, necítil se být vrahem, byl podle svého názoru zodpovědný pouze ve smyslu napomáhání. A. Eichmann věděl o „konečném řešení“ a pochopil jeho pravý smysl až v době, kdy už tato věc byla ve vysokých kruzích NSDAP známa, nebyl strůjcem ani myšlenkovým otcem tohoto hrůzného projektu. Jeho role spočívala v koordinaci transportů a deportací Židů ze západní, jižní, střední a středovýchodní Evropy do koncentračních a vyhlazovacích center. Nerozhodoval téměř o ničím, byl „pouhým“ vykonavatelem.

zodpovědnost za celé „konečné řešení židovské otázky“ jako takové. H. Arendtová tuto tendenci pozoruje, ale argumentuje, proč není příliš žádoucí, aby se Eichmann stal obětním symbolem a jeho poprava jakousi satisfakcí či mstou za životy miliónů; jako spíše, aby spravedlnost a zákon došly naplnění, aby byly splaceny „zločiny proti lidskosti“.⁵⁷ To, co se během dvanácti let Hitlerovy vlády stalo s německou společností, a k čemu, jak se ukázalo, byly náchylné i další evropské státy, nebylo produktem zloby a antisystémové destruktivní činnosti jednoho člověka, ať by to byl „sám Vůdce“.

Avšak těžko lze přijmout vysvětlení událostí v Německu a jím ovládaných státech mezi lety 1933–1945 postavené na pojmech jako je „kolektivní vina“ nebo „osudová určenost“. Eichmann řekl, „(...) že jeho úloha při ‚konečném řešení židovské otázky‘ byla náhodná a že kdokoli jiný se mohl ocitnout na jeho místě, že tedy potenciálně jsou všichni Němci vinni stejně. Mínil tím, že tam, kde jsou vinni všichni nebo téměř všichni, není ve skutečnosti vinen nikdo.“⁵⁸ I to bylo předmětem soudního šetření podstaty Eichmannových činů. Taková logika do značné míry prokazuje, co se stalo se svobodným a samostatným uvažováním v nacistické společnosti. „Eichmann byl normální v tom smyslu, že nepředstavoval ‚v rámci nacistického režimu výjimku‘. Jenomže v podmínkách Třetí říše byly pouze výjimky s to chovat se ‚normálně‘.“⁵⁹ Eichmann, jak se v průběhu procesu ukázalo, byl svým způsobem řadovým Hitlerovým pěšákem,⁶⁰ jako ostatní i on se stal „nositelům Vůdcových příkazů i tajemství“, přísahal mu věrnost a jeho slovo přijal za zákon. Je bez pochyb, že osob jako byl Eichmann, nebylo ve Třetí říši málo. Došlo na metaforu, kdy celý systém „konečného řešení“ (jako celá

---

⁵⁷ „(...) moderní masoví vrahové ve službách státu jsou stavěni před soud ne proto, že zavraždili milióny lidí, nýbrž proto, že narušili řád lidstva. Nic není pro pochopení těchto nových zločinů škodlivější a nestojí víc v cestě ustavení mezinárodního práva, jež by se jimi mělo zabývat, než obecná iluze, že zločin vraždy a zločin genocidy jsou v podstatě totéž (...)“. ARENDTOVÁ, H.: c. d., s. 361–362.

⁵⁸ Tamtéž, s. 369.

⁵⁹ Tamtéž, s. 40.

⁶⁰ „Pomíne-li jeho mimořádnou horlivost, s níž toužil po osobním povýšení, žádné motivy neměl. A tato jeho horlivost sama o sobě vůbec nebyla kriminální. Eichmann by rozhodně nikdy nezavraždil svého nadřízeného, aby získal jeho post. Jemu *jenom*, řekli bychom obvykle, *nikdy nedocházelo, co ve skutečnosti dělá*.“ Tamtéž, s. 380.

nacistická byrokratická mašinerie) byl popisován jako ozubené soukolí, v němž každé malé kolečko⁶¹ pracuje samo a je docela snadno zaměnitelné, ale současně je jeho zapojení nezbytné a bez něj celý stroj nefunguje. „(...) podstatou totalitní vlády – a snad to odpovídá povaze každé byrokracie – je vytvářet z lidí funkcionáře a pouhá kolečka v administrativní mašinerii a zbavovat je takto jejich lidskosti.“⁶² Není pravda, že by Eichmann a jemu podobní neměli na výběr a že by se odmítnutí podílet se na krvavé práci genocidy rovnalo sebevraždě.⁶³ Jak se ukázalo, nacisté nebyli všemocní a vůči „svým občanům“ nepoužívali násilné donucování. Zajímavý je příklad Dánska, které odmítlo své Židy vydat a Německo mu v této zásadní otázce nakonec ustoupilo. V nacistické společnosti platilo, že kdo je jednou „nositelem“ určité povinnosti či úkolu, přebírá veškerou odpovědnost, která plyne z jeho plnění.

2.2. Stát jako transformátor obsahu dobra a zla

Dalším aspektem totality nacismu byly jazykové nuance rétoriky a obsahu – „znění a významu“ – existovaly „jazykové směrnice“, jejichž úkolem nebylo „udržovat lidi jako Eichmann v nevědomosti o tom, co dělají. Spíše jim bránily, aby svou činnost porovnávali s tím, co by podle svého starého zdravého rozumu nazývali vraždou, lží.“⁶⁴ Snad největší kontradikce dosáhla tato efektivní rétorika (tentokrát

---

⁶¹ „Teorie malých koleček je z právního hlediska zcela irelevantní a je úplně jedno, jaká velikost je v celém soustrojí přisouzena ‚kolečku‘ jménem Eichmann. V rozsudku soud přirozeně připustil, že projednávaný zločin mohl být spáchán pouze gigantickým byrokratickým aparátem, který měl k dispozici vládní zdroje. Avšak pokud ‚konečné řešení‘ zůstávalo zločinem – a to je pochopitelně základní premisou soudního procesu – soud všechna kolečka mašinerie, bez ohledu na jejich význam, opět transformoval ve skupinu pachatelů, tj. v jednotlivé lidské bytosti.“ ARENDOVÁ, H.: c. d., s. 382–383.

⁶² Tamtéž, s. 383.

⁶³ „Eichmann prohlásil, že jeho jedinou alternativou byla sebevražda. Ale to byla lež. Je totiž známo, jak překvapivě snadno mohli členové vyhlazovacích komand na svůj post rezignovat, aniž to pro ně mělo vážné důsledky. Navíc Eichmann na svém prohlášení nějak zvlášť netrval a prý ani nemínil, aby byl v této věci brán doslova. V norimberských dokumentech ‚nelze nalézt jediný případ, kdy by nějaký příslušník SS byl odsouzen k smrti za neuposlechnutí příkazu zúčastnit se ‚poprav‘.“ Tamtéž, s. 124. To vypovídá o velké angažovanosti a snad i dobrovolnosti s jakou se, jinak zákon ctící občan, zhostil plnění nových zákonů vyžadujících skutky zločinné a proti morálce takového „slušného člověka“.

⁶⁴ Tamtéž, s. 116–117.

Himmlerova) v pojmenování a rozeznávání toho, kdo byl v této podivné „věci“ obětí. Himmler byl geniální, když použil trik, kterým oběti udělal z Němců, kteří „bojují bitvy za budoucí generace (...) dostali rozkaz vyřešit židovskou otázku, ten nejstrašnější rozkaz, jaký kdy nějaká organizace mohla dostat (...) a jsou si dobře vědomi, že to, co se od nich očekává je ‚nadlidské‘. Musí být ‚nadlidsky nelidští‘.“⁶⁵ Je to tak prosté, „(...) místo, aby si zabijáci říkali, co to probůh dělám druhým lidem, mohli začít litovat sami sebe: jak hrozným věcem musím přihlížet při plnění svých povinností, jak přetěžký úkol, který na mně leží!“⁶⁶ Na tento jev, který vyšel plně na světlo v souvislosti s vyšetřováním Eichmannových činů, H. Arendtová důrazně upozorňuje. To je jeden z příznaků oné zvrácenosti „moderně uvažující“ společnosti, která je schopna důsledně využít své racionality pro zahalení hrůznosti svého jednání pod rouškou vyššího poslání ve jménu lepšího světa tak, aby ztráta morálky a lidskosti vyzněly jako nezbytná oběť, která musela být zaplácena a nad jejíž nezbytností není třeba již polemizovat, jak o tom pojednává minulá kapitola ve smyslu formování skupinové identity na úkor odstranění všeho „plevelného“. Podle H. Arendtové je právě tento aspekt jedním z nejstrašnějších projevů totalitní společnosti a jejího působení na člověka, klade si otázku: „(...) jak dlouhou dobu potřebuje průměrný člověk k tomu, aby svůj vrozený odpor ke zločinu překonal, a co se s ním stane, když k tomuto bodu dospěje.“⁶⁷ To, co se „podařilo“ v nacistickém Německu s vnímáním dobra a zla se ještě nepodařilo v takovém rozsahu a s takovými důsledky, nejen faktickými, snad nikdy v novodobých dějinách lidstva. Mašinérie vraždění měla závažný dopad na morální povahu lidských činů a na schopnost uvědomit si, co stojí v pozadí budování lidských hodnot; a jak velmi křehká je etická základna evropských, respektive obecně-lidských, principů a hodnot. Především ta základna, na níž se ve 20. a především 30. letech 20. století rodily

---

⁶⁵ ARENDTOVÁ, H.: c. d., s. 142.

⁶⁶ Tamtéž, s. 143.

⁶⁷ Tamtéž, s. 127.

první zrudné koncepty, jak udělat Německo *judenrein*, což posléze nabylo celoevropských rozměrů. Ve Třetí říši existovala velice dokonalá a propracovaná forma manipulace s myšlením člověka. Eichmannův případ však prokazuje, že tato metoda uspěla především proto, že našla odezvu u těch „správných lidí“.

Eichmann nebyl jako člověk hloupý, jak píše H. Arendtová, byla to spíše absence vůle myslet⁶⁸, co z něho udělalo největšího organizátora vyhlazování jedné skupiny lidí druhou v dějinách.⁶⁹ Tuto svou „velikost“ by asi sám Eichmann býval ocenil, kdyby byl ovšem nelítostný a jeho cílem by bylo stát se pánem lidstva, avšak takové smýšlení nebylo Eichmannovi vlastní. Právě naopak, ctil zákon a ze všeho nejvíc autoritu. Jeho práce dávala smysl, když plnil příkazy toho, jemuž byl oddán (Hitlerem byl Eichmann přímo uchvácen). Věrně plnil rozkazy, ačkoli byl ochoten uznat, že zprvu, když byl obeznámen s „programem fyzické likvidace“, cítil se zle. Říkal, že ho opustila chuť do práce. Nesnesl pohled na mrtvá těla a zabíjení, který mu byl nabízen při inspekčních cestách po koncentračních a vyhlazovacích táborech. Mimo to proti Židům nikdy nic neměl, spíš naopak, měl mezi nimi staré přátele a známé, kteří mu i v minulosti pomohli nahoru. Toto je zásadní aspekt genocidy postavené na logice kategoriálního vraždění, kterou nazval Z. Bauman logikou společenskou. Eichmann představuje dokonalý prototyp pachatele takové genocidy, jelikož jeho podíl na vraždění byl čistě neosobní.

---

⁶⁸ To se podle autorky projevovalo v jeho malé schopnosti či dokonce neschopnosti formulovat vlastní věty a zaujímat vlastní stanoviska. A. Eichmann stále a rád používal ona „okfídlená slova“, tupé fráze a hesla, kterými bylo nacistické Německo přesyceno. Ohledně citlivých témat byly vytvořeny tzv. „jazykové směrnice“ – zabíjení a likvidace lidí nebylo označováno pravými jmény (ale například byly označovány termíny vysídlování, zvláštní zacházení apod.)...dokonce advokát A. Eichmanna dr. Servatius, jenž nebyl členem NSDAP, označoval plynování lidských bytostí za „zdravotnické záležitosti“. „(...) Eichmann, když se chtěl ujistit, že si nic nenalhává a že nepodléhá sebeklamu, nepotřeboval nic jiného než se přenést do nedávné minulosti, kdy mezi ním a okolním světem vládla naprostá shoda a harmonie. Vždyť týmiž sebeklamy, nepravdami a hloupostmi, které ještě šestnáct let po pádu Říše ovládaly Eichmannovu mysl, byla tehdy před skutečností chráněna i celá německá společnost, tj. na osmdesát miliónů lidí.“ ARENDTOVÁ, H.: c. d., s. 73.

⁶⁹ „Eichmann nebyl hloupý. To co ho predisponovalo, aby se stal jedním z největších zločinců nacistické epochy, byla naprostá nepřítomnost myšlení, něco, co v žádném případě není totožné s hloupostí. A jestliže toto je ‚banální‘ a dokonce směšné, jestliže ani při nejlepší vůli jsem nebyla s to u Eichmanna odhalit ďábelskou hloubku, neznamená to, že tuto Eichmannovu dispoziční považuji za cosi obvyklého.“ Tamtéž, s. 381.

Neexistovala jediná stopa po emocích, ať již nenávisných nebo lítostných, které by byly jakýmkoli propojením mezi Eichmannovým smýšlením a činy. Zabíjení respektive jeho organizování byly pro Eichmanna formálním úkolem, který souvisel především s jeho profesním životem, co se týče jeho privátní životné sféry, ta se do tohoto úkolu nikterak neangažovala a v rámci společenské logiky genocidy tomu nebylo ani třeba. Jistý odpor, který uvedl v souvislosti s vyvražďováním lidí, pojal on osobně pouze za jakousi nepříjemnou složku svého zaměstnání, které ale jinak plnil svědomitě a s hrdostí.

2.2.1. Síla kolektivní identity

Došlo k absolutnímu obratu ve vnímání dobra a zla: „(...) zlo ve Třetí říši ztratilo svou vlastnost, podle níž je pozná většina lidí: že je pokušením. Mnozí Němci a mnozí nacisté, pravděpodobně v naprosté většině, museli být v pokušení nevraždit, neloupit, (...).“⁷⁰ V této rovině, kdy lze jistě hovořit o kolektivní vině německého národa, je zajímavé posoudit, jak mnoho pro individuum v nás znamená kolektivní příslušnost – identita. P. Ricoeur staví jak individuální, tak kolektivní paměť a vědomí na podobnou úroveň a pro jejich pochopení využívá Freudovu psychoanalýzu. Je zřejmé, že stejně jako pro jednotlivce, i pro skupinu může být velice obtížné, co neobjektivněji vnímat vlastní minulé skutky. Freud vyzdvihl, že člověk, jak prochází různou intenzitou zranění svého já, má spíše tendenci své chyby opakovat – to Freud připisuje odporu z vytěsnění – než, aby byl schopen se ze svých chyb poučit a vnímat jejich zlo a to ze své identity odstranit natrvalo. Freud toto jednání nazývá repetitivní kompulzí. „Analogie pro rovinu kolektivní paměti je tu zřejmá: paměť národů je paměť zraněná. Národy jsou stále sužovány vzpomínkou na slávu a pokoření kdesi ve vzdálené minulosti. Je zvláštní a znepokojující, že kolektivní paměť se minulostí zaměstnává obsedantně a ukazuje se jako zkarikovaná

---

⁷⁰ ARENDOVÁ, H.: c. d., s. 202.

verze repetitivních záchvatů a přechodů k činu.“⁷¹ Je zřejmé, že stejně jako v případě individuálního vědomí, chování a individuální paměti, tyto atributy skupiny v sobě nesou emoční složku. Stejně jako u jedince i u skupiny lidí funguje přenos citů a pocitů na jednání a rozhodování. Nenávist, smutek, ale i láska a sebeláska, strach či pocit morální nadřazenosti celé vlastní skupiny, to všechno mohou být faktory, které působí jako katalyzátory oné „obecné, či skutečné“ morálky vytvářené po staletí společenskými institucemi a legitimované dnes v řadách úmluv, deklarací, ale především ústav a zákonů jednotlivých států, jejíž zásadní principy genocida jako taková neguje. Ty faktory, které se podílejí na tom, že ve všech případech genocidy lze hovořit o jakémisi kolektivním vrahovi.

Zajímavé je však současně posoudit, jak lidé – vrazi své skutky či naopak nečinnost posléze hodnotí a jaká východiska definují pro své minulé situace. Člověk, který je každodenně konfrontován se zlem a krveprolitím, sám cítí ohrožení vlastní existence, jistě je v daný moment důležitější než existence ostatních lidí a tudíž pro mnoho lidí je přijatelnější přijmout daný stav věcí a snažit se jakýmsi způsobem je integrovat do svého vlastního světa. Identita skupiny ve chvíli, kdy hrozí zánik vlastního já, umožňuje jistý druh záchrany, zajišťuje „přežití duše“. Samozřejmě se nabízí polemika o kvalitě takového přežití, kdy duše je nucena silným vnějším tlakem opustit svou individuální identitu a nahradit ji identitou okolní společnosti, avšak v okamžicích, které hrozí nejen duševním, ale i fyzickým zánikem, je taková nevědomá lidská reakce zřejmě jedinou skutečnou přirozenou cestou. Nelze si dobře představit, že by skutečně velké množství lidí, kteří jsou schopni důkladně odlišit mezi svou vlastní a kolektivní identitou a tyto současně mít postavené na opačném vnímání dobra a zla, mohlo bez problému duševně a citově žít tolik let ve státě provozujícím masakry na civilním obyvatelstvu. Taková představa se vymyká možností obvyklého lidského rozumu a je tudíž i jistým dokladem proměny

---

⁷¹ RICOEUR, P.: c. d., s. 20–21.

duše člověka, jež páchá, podílí se, či si je pouze vědom existence skutku genocidy ve svém světě.

2.2.2. Problematika morální opozice proti genocidě

A. Eichmann byl vzorovým německým občanem 30. let 20. století. Je děsivé, že za dvanáct let Hitlerovy vlády, za šest dlouhých let masového vraždění, se v Německu nevytvořila anti-hitlerovská opozice na bázi morálního odporu vůči „židovské politice“, nýbrž pouze na bázi mocenské. Tato skutečnost dokonale koresponduje s psychologií davu a současně odpovídá i logice uposlechnutí autorit, rozkazu, principu submisivního chování. Lidé v zemi, kde státní a mocenské struktury manipulují s mravními hodnotami a jejich obsahem za účelem ospravedlnění a obhájení masakrů, ztrácejí onen sociální element lidství a jsou schopni návratu k barbarství, jelikož přestávají jinou skupinu lidí vnímat jako stejný druh. Pro tyto účely byla rétorika a legislativa nacistického Německa naprosto odpovídající. Fakt, že neexistovala nebo se nezformovala pevná morální opozice v době holocaustu a již před ním, svědčí o tom, že ve světle nově vytvořených řádů, norem a hodnot, lidé – občané sami nedošli k pochybnostem o správnosti jednání státu a jich samých. Takto formulovaná teze je naprosto shodná s Baumanovou společenskou logikou kategoriální vraždy, kdy vraždění je nezbytné ve jméno budování nového a „lepšího“ světa a všichni jsou vědomě a dobrovolně ochotni tuto cenu „zaplatit“. Lze samozřejmě vyjmenovat celou řadu další alternativních odpovědí na otázku: proč nikdo skrytě či otevřeně nevystoupil vůči zvěrstvům páchaným Třetí říší; vysvětlením může být strach z postihu, válečný stav, který vždy dělá nezvyklé skutky poměrně běžnými či vlastní antipatie a souhlas se zabíjením. Je však přinejmenším podivuhodné, že by výše zmíněné faktory či jejich kombinace byly platné obecně pro všechny občany Německa bez výjimky, a tím odmítání a odpor vůči holocaustu zredukovaly na téměř bezvýznamné minimum. O původní teorii

davové sugesce a přijetí myšlenky o budování onoho nového a „lepšího, čistšího“ světa vypovídá dokonce i to, že když bylo Německo zbaveno nacistů, hovořilo se o holocaustu jako o „skvrně na dobrém jméně Německa“. Jako kdyby každý náhle viděl onu skvrnu a hluboce ji odsuzoval, jako kdyby v celé zemi existovali jen lidé, kteří byli po válce pojmenováni, odsouzeni a potrestáni; a jako kdyby ostatní teprve po válce přijeli zpět do Německa dozvídající se, jaké zrudnosti a nelidskosti „ti druzí“ napáchali. H. Arendtová se ptá, kde bylo v té době svědomí každého jednoho Němce. Otevřeně hovoří o „(...) totalitě morálního kolapsu, který nacismus způsobil úctyhodné evropské společnosti“.⁷² Jeden nacistka dokonce řekl, „(...) že zločiny (...) prováděla pouze jeho duše ‚oficiální‘. Jeho ‚soukromá duše‘ byla prý vždycky proti“.⁷³

---

⁷² ARENDTOVÁ, H.: c. d., s. 169.

⁷³ Tamtéž, s. 172.

3. PŘÍPADOVÁ STUDIE: GENOCIDA VE RWANDĚ 1994

Závěrečnou kapitolou této diplomové práce je případová studie genocidy ve Rwandě, která proběhla roku 1994 mezi dvěma kmeny – Hutu a Tutsi a stala se jednou z nejhorších popsaných a zdokumentovaných genocid v dějinách lidstva, která měla navíc za následek jednu z nejrozsáhlejších humanitárních katastrof v podobě uprchlíků do sousedních zemí.⁷⁴ V úvodu je třeba zmínit několik základních faktických informací týkajících se geopolitické, historické, ekonomické, sociální a kulturní povahy genocidy. Svou podstatou (zabíjení bylo velmi osobní, nejčastěji mačetami) je genocida ve Rwandě jednou z nejkrutějších a nejkrvavějších (v pravém slova smyslu) genocid 20. století.

Cílem této kapitoly je uzavřít pojednání o genocidě a příčinách její existence tím, že se pokusí právě na genocidě ve Rwandě prokázat hypotézu, která vychází z obsahu předchozích dvou kapitol a na případu Rwandy demonstruje a testuje, jak ve skutečnosti vypadá a jak lze vnímat (ne snad chápat) kategoriální vraždění dle komunitní logiky tak, jak ji popisuje Zygmunt Bauman. Připomeňme si znovu hypotézu této práce, jak byla formulována v úvodu: *Na základě Baumanovy analýzy dvou odlišných logik kategoriální vraždy: společenské a komunitní, jejichž nejdůležitější podstatou je nalezení a vysvětlení důvodů samotné existence fenoménu genocidy v lidských společenstvích, se v této diplomové práci pokusím dle faktických projevů a vnějších i vnitřních vlivů prokázat hypotézu, že genocida ve Rwandě z roku 1994 proběhla z majoritní části podle zákonů komunitní logiky kategoriální vraždy.*

Druhá část této poslední kapitoly se tudíž věnuje analýze toho, jak silnou byla právě baumanovská komunitní logika v přípravách a průběhu rwandského masakru. V tomto ohledu je velmi důležité ověřit, zda Baumanovo rozdělení dvou logik kategoriální vraždy má

---

⁷⁴ 57 tisíc rwandských uprchlíků přežívá stále ve 21 afrických státech. CIA: *Rwanda*. In: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html> (5. 10. 2008)

univerzálně platnou výpovědní hodnotu i v případě mimoevropské genocidy, jakou byla ta ve Rwandě roku 1994. Zda je možné analýzu evropského holocaustu přenést a aplikovat i mimo starý kontinent.

Existuje velké množství literatury a studií, které vznikly po roce 1994 s cílem objasnit, vysvětlit, popsat, analyzovat a kategorizovat genocidu ve Rwandě. Mnohé z nich jsou jen pokusem dotknout se skutečné podstaty problému a spíše se zaměřují na roli a vinu mezinárodního společenství, které v této strašlivé genocidě zůstalo „zahraničním pozorovatelem“. Akademický svět se této hrozné zkušenosti věnuje do největších podrobností, vytváří teorie, užívá speciální metody a snaží se rozštěpit celý problém do co nejmenších částic, které by přispěly k jeho rozluštění. Samotná tato hloubková analýza začíná již u podstaty toho, jak definovat jednotlivé aktéry: kdo skutečně jsou Hutu a Tutsi, jak je odlišit a kde najít tu skutečnou příčinu jejich vzájemné nenávisti?⁷⁵

3.1. Situace ve Rwandě ve faktech

Roku 1994 se v africkém státě Rwanda ležícím v oblasti velkých jezer a sousedícím z jihu s Burundi, ze západu s Tanzanií, ze severu s Ugandou a z východu s Demokratickou republikou Kongo odehrála genocida, která stála život přibližně 500 000 Rwandčanů.⁷⁶ Během pouhých tří měsíců bylo vyhubeno více než 10 % celkové populace země a asi 75 % populace etnické menšiny Tutsijů.⁷⁷

Již od dob kolonizace bylo etnické složení země hlavním předmětem politického života země. V počátcích to byl kmen Tutsi,⁷⁸

---

⁷⁵ „To začíná spolu se základním pojetím Hutu a Tutsi. Existují hluboce nesouměřitelné interpretace, jak je definovat. Co by se mělo nazývat oficiálním hlasem Hutu (tím, který zněl při genocidě a je dodnes široce akceptován hutuskými radikály) je tím, co by západní vědci nazvali podstatou.“ UVIN, P.: *Reading the Rwandan Genocide*. International Studies Review, 3, 2001, č. 3, s. 76. (<http://www.jstor.org>)

⁷⁶ Jiné údaje uvádějí až 800 000 obětí, jednalo se o Tutsije; umírněné Hutu, kteří genocidu odmítali nebo Hutu dokonce bránili a také zabíjení se Hutuů ze strany RPF.

⁷⁷ VERWIMP, P.: *Death and Survival during the 1994 Genocide in Rwanda*. Population Studies, 58, 2004, č. 2, s. 233. (<http://www.jstor.org>)

⁷⁸ Tutsiové byli na území Rwandy menšinou, v době genocidy jejich zastoupení v populaci bylo asi 10 % (ze zbylého obyvatelstva tvořeného Hutu a asi 1 % kmenem Twa – pygmejské obyvatelstvo).

jenž byl belgickými kolonizátory favorizován a dosazován do vládních pozic. Avšak od padesátých let se vládnoucí Tutsiové pokoušeli o prosazení nezávislosti země. V reakci na tyto separatistické snahy Belgie poskytla vojenskou a politickou podporu kmeni Hutu, což umožnilo hutuským novým elitám převzetí privilegovaných postů ve státě a nahrazení Tutsijů stranou Parmehutu, jejímž posláním byla politická emancipace Hutuů. Noví místní i centrální vládcí upevnili svou moc odstraněním všech Tutsijů z mocenských pozic. V období 1972–1973 se skupině armádních důstojníků znelíbil mocenský monopol kolem prezidenta země a zorganizovali puč, který do funkce dosadil nového prezidenta – Habyarimana. Ten založil Revoluční rozvojové hnutí (MRND – Mouvement Revolutionnaire pour le Developpement), což byla jediná rwandská politická strana, jejímž členem se každý Rwandʼan stal již při narození.

Prezident Habyarimana a jeho režim se jeví jako jakási široká platforma přemostující etnické rozdělení a současně atraktivní pro velké množství populace. Navzdory tomu veřejný politický život byl důsledně státem kontrolován. Lidé byli monitorováni, registrováni; prezident zakázal důstojníkům a vojákům uzavírat manželství s tutsijskými ženami. V říjnu roku 1990 došlo k útoku na Rwandu, útočníky byli tutsijští uprchlíci, kteří žili v Ugandě. Následovala občanská válka mezi rwandskou armádou a rebelující tutsijskou armádou, při níž nejvíce ztrát utrpěli obyvatelé na severu Rwandy. V průběhu této války v letech 1990–1993 zahynulo v místních masakrech kolem 2000 Tutsijů. Tyto masakry nebyly spontánními výbuchy násilí, ale byly organizovány centrálními mocenskými elitami.⁷⁹ 6. dubna 1994 bylo sestřeleno letadlo, na jehož palubě byl prezident Habyarimana, od tohoto momentu se Rwanda ponořila do černého stínu genocidy.

---

⁷⁹ Jednalo se o následující víceméně militantní organizace: Association Rwandaise pour la Defense des Droits de la Personne et des Libertes Publiques 1993; Federation International des Droits de l'Homme 1993; United Nations 1993; US Department of State 1993. VERWIMP, P.: *Death and Survival...*, s. 233.

3.1.1. Co předcházelo nenávisti a zabíjení: stručný výčet dat a událostí

Celý dlouhý příběh začíná mezi lety 1884 a 1885, kdy Německo prohlásilo prostor Tanganiky, Rwandy a Burundi za své teritoriální území. Roku 1894 se uskutečnila první schůzka mezi Němci a králem Tutsijů. Již léta 1899 a 1905–1907 se nesla v atmosféře prvních konfliktů s koloniální velmocí. Německo bylo místními vnímáno velmi negativně a jeho nadvláda jako útlak, proto po první světové válce vnímali lidé v této oblasti Belgičany jako osvoboditele. Ještě před první světovou válkou však měli Němci v oblasti značný vliv a iniciovali mnoho kroků pro dotvoření nových afrických států.⁸⁰ Roku 1911 Němci⁸¹ pomohli Tutsijům v zastavení povstání Hutuů v severní části Rwandy. Hutuové povstali, jelikož nechtěli přijmout centrální nadvládu a kontrolu Tutsijů. Již v polovině první světové války roku 1916 se belgické jednotky přiblížily z Konga k německým východoafrickým koloniím a poté definitivně v roce 1923 se Belgie ujala koloniální kontroly a dále prohloubila problém Hutuů a Tutsijů tím, že institucionalizovala rasistické doktríny.⁸² Jen z této krátké pasáže je zřejmé, jak mocnou silou byla manipulace koloniálních mocností s rozložením vnitřních sil v zemi, ať už se jednalo o Němce či Belgičany, Hutu či Tutsije. Vždy, když pomyslná miska vah moci začala nebezpečně hodně klesat ve prospěch jednoho z kmenů, lhostejno kterého, rozhodla se cizí mocnost ke zvrácení takových událostí a podpořila mocensky, politicky i vojensky stranu slabší. Takový zásah do vnitřního vývoje země, který byl motivován veskrze

---

⁸⁰ Například roku 1910 došlo ke stanovení pevných hranic pro Ugandu, Kongo a Německou východní Afriku ze strany Evropské konvence v Bruselu.

⁸¹ Když Německo převzalo kontrolu nad oblastí po berlínské konferenci z roku 1884, aplikovalo v zemi svou rasistickou ideologii a pro vládnutí zvolilo Tutsije, kteří jsou obecně fyzicky vyšší a mají světlejší pleť, Němci považovali tyto jejich fyzické charakteristiky za známku větší přirozené kompetence k vládnutí, zatímco Hutuové byli považováni za podřadnější a měli jim sloužit. Tyto kroky samozřejmě vedly k posílení moci Tutsijů.

⁸² Belgičané nahradili všechny Hutu ve vedoucích pozicích Tutsiji a vydali identifikační karty, které obsahovaly informaci o etnické identitě, tento krok zdaleka nejvíce podpořil oddělení mezi oběma skupinami, nic takového v před-koloniálním období nikdy neexistovalo. Belgičané také pověřili Tutsije výběrem daní a vedením resortu spravedlnosti. Těchto privilegií Tutsiové často zneužívali, aby zkonfiskovali půdu patřící Hutuům.

zájmy zasahujícího, působí jako element zla, který musel logicky mezi oba kmeny, jež se samy pokoušely o nalezení rovnováhy, zasít velké množství nenávisti. Dá se polemizovat o tom, zda by nenávist mezi oběma stranami byla tak silná, kdyby jejich vývoj byl ponechán přirozené cestě. Celkový stav vývoje země je možno přirovnat k situaci, kdy dva hrají například karetní hru, prvnímu se daří a má nad druhým výhodu, hraje lépe a zřejmě by i vyhrál, když v tom vstoupí do hry třetí hráč disponující všemi kartami a vymění prohrávajícímu kompletně karty, takže ten je nakonec vítězem. Je zřejmé, že takto nespravedlivě poražený hráč bude zaplaven emocí silné zloby, která může přerůst dokonce v nenávist. Situace je o to vyhocenější, pokud si pod kartami představíme zájmy lidí a jejich rodin, vesnic, měst a jako výhru chápeme vlastně budoucnost celé země. Belgie přijala mandát Společnosti národů k nadvládě nad Rwandou-Urundi. Období od 50. do 60. let se neslo v duchu pan-africanismu, zněla hesla jako africká jednota, rovnost všech afrických národů apod. V této době došlo rovněž roku 1957 k emancipaci Hutuů, vzniklo tzv. hnutí Parmehutu, které vydalo „Hutu Manifesto“ jako prohlášení nesouhlasu s aristokratickou nadvládou Tutsijů. Roku 1959 na tyto okolnosti zareagovala tutsijská menšina založením strany UNAR (Rwanda National Union Party), která volala po nezávislosti Rwandy-Urundi postavené na monarchii Tutsijů. Listopad roku 1959 je označován jako období větru ničení (“the wind of destruction“), jednalo se o vlnu násilností, kampaň iniciovanou Hutu proti Tutsijům jako pomstu za útok vedený tutsijskými aktivisty vůči hutuskému rivalovi.⁸³ Roku 1960 se pak konaly demokratické komunální volby ve Rwandě-Urundi, v nichž zvítězila většina Hutuů, a došlo ke změnám ve struktuře moci. Sdílení moci Tutsijů a Hutuů netrvalo dlouho, jelikož Belgie a OSN se rozhodly, že Rwandu-Urundi rozdělí na Rwandu a Burundi. V roce 1961 se konalo referendum ve Rwandě o formě státu – republika versus monarchie, Tutsiové si zvolili monarchii v Burundi. V letech 1961 a 1962

---

⁸³ Tutsiové ho zbili, on útok přežil, ale zpráva o něm se rozšířila po celé zemi jako rozbuška násilností.

guerrilové skupiny Tutsijů napadly Rwandu ze sousedních zemí. Konečně roku 1962 Rwanda získala nezávislost, avšak roku 1963 pokračovaly invaze guerrilových skupin Tutsijů z Burundi. Rwanda se postupně stávala zemí, kde vládla jedna politická strana, v níž dominovali Hutuové. Vše pokračovalo až k vojenskému převratu Juvenala Habyarimana roku 1973. „Ačkoli Habyarimana ve skutečnosti přijal Tutsije do vlády, existovaly neprůchodné bariéry pro jejich účast ve skutečných orgánech moci, v armádě a místních vládách. V armádě byl jeden jediný tutsijský důstojník, ale členům armády bylo zakázáno uzavírat sňatky s Tutsiji. Ačkoli byli definováni jako etnická menšina, Tutsiové byli jako skupina ignorováni a kompletně vyloučeni z vlády. Tutsijům v sousedních zemích, mnoho, z nichž byli uprchlíci či potomci uprchlíků, byla upřena rwandská práva všeho druhu.“⁸⁴ Nový prezident přislíbil národní jednotu, čehož dosáhl ustavením režimu jedné strany, který byl ve své podstatě totalitou.

Ve druhé polovině 80. let 20. století vytvořila diaspora Tutsijů politickou RPF (Rwandan Patriotic Front) a vojenskou RPA (Rwandan Patriotic Army), což bylo předpokladem pro začátek invaze Tutsijů do Rwandy od října 1990, jejímž cílem byla obnova národa, konflikty v této etapě vyvrcholily v občanskou válku. Ta trvala do podepsání mírové dohody 4. srpna 1993, jedná se o tzv. Arusha Accords⁸⁵ – dohoda o ukončení občanské války mezi dominantní stranou u vlády Hutuů a povstalců z řad Tutsijů. Když však bylo 6. dubna 1994 sestřeleno letadlo s rwandským prezidentem Juvenalem Habyarimanem na palubě, nikdo nepřevzal odpovědnost za útok, obě strany se začaly vzájemně obviňovat. Od této chvíle se věci odvíjely velmi rychle: zabíjení se rychle rozšířilo po celé zemi zejména kvůli heslu, které vysílal rozhlas po celé zemi, a znamenalo pro všechny Hutu, aby bez prodlení začali zabíjet všechny Tutsi ve

---

⁸⁴ MIDLARSKY, M. I.: *The Killing Trap. Genocide in the Twentieth Century*. Edinburgh 2005, s. 178.

⁸⁵ Arusha Accords obsahovaly mimo jiné úmluvu o vypsání demokratických voleb; ustavení přechodné vlády otevřené všem stranám včetně RPF, která měla zemi řídit do voleb; repatriaci uprchlíků; integraci ozbrojených sil obou stran.

svém okolí. Bylo to heslo „pokácejte vysoké stromy“ a vysílalo ho rádio Jamming. Hned 6. dubna 1994 večer došlo ke schůzce Hutuů, na níž si rozdělili zbraně a vyslali milice, aby zabíjely Tutsije. Zabíjení pokračovalo po další hroživé tři měsíce, mandát mise OSN UNAMIR byl na tuto situaci absolutně nepřipraven, mise byla bezmocná; sami se stali jedni z prvních obětí zabíjení, tudíž Belgičané stáhli své jednotky, v zemi zůstalo 270 vojáků. Mezinárodní společenství zavřelo dveře v domě, kde se právě odstartovala rodinná tragédie té nejzrůdnější povahy. Sice v květnu 1994 OSN připustila, že ve Rwandě mohlo dojít ke genocidě, vydala proto rezoluci, ve které vyhlásila embargo na Rwandu a žádala o okamžitou mezinárodní reakci, mise UNAMIR byla posílena (aby dosáhla 5 500 vojáků), trvalo však 6 měsíců, než se tak stalo, právo použít zbraně k zastavení genocidy bylo navíc nejasné.

3.2. Předpoklady nenávisti

Hutuové a Tutsiové jsou naprosto odlišní lidé, co se týče místního nářečí i rasy, mají odlišný původ, různou historii. Krom odlišností mezi oběma kmeny nelze ignorovat také odlišnosti, které existují a byly významné pro násilnosti, v rámci Hutuů. Hutuské obyvatelstvo je koncentrováno v několika částech země a dle geografické příslušnosti se zintenzivňuje nebo klesá nenávist vůči Tutsijům. Hutuové žijící na severu země (říká se jim Kiga) jsou nejradikálnější, protože se pod nadvládu Tutsijů dostali nejpozději ze všech – až ve 20. století s příchodem německých a později belgických kolonizátorů. Velmi vzácnými jsou tu například smíšené sňatky Hutu a Tutsi, ty jsou poměrně běžné na jihu země, například v regionu Butare. Blízké vztahy k Tutsijům vytvořily propast mezi severními a jižními Huty, severané je vnímají jako „jiné“.⁸⁶ Tyto předpoklady spolu s „pomocí“

---

⁸⁶ MIDLARSKY, M. I.: c. d., s. 176. Fakt je ten, že do puče z roku 1973 byli u moci především Hutuové z jižní a centrální oblasti země. Po převratu byla vina za útoky na Tutsije svalována především na severní Huty se záměrem vyvolat nestabilitu a ospravedlnit puč.

kolonizátorských intrik jsou východiskem veškerých předsudků, které se odráží v rozcházejících se morálních a etnických rysech obou skupin.⁸⁷ Navzdory tomu, že odlišnosti obou kmenů existovaly vždy a jsou dány přirozeným geografickým a společenským vývojem, sociální konstruktivismu staví nenávisť obou skupin do roviny čistě umělé, předpokladem zde je, že veškeré zásadní a problematické odlišnosti Hutuů a Tutsijů jsou výsledkem koloniálních představ experimentálně realizovaných na území země a zejména jsou důsledkem oddělení moci a vlády nad zemí na základě kmenové příslušnosti. „Na světě neexistuje místo, kde by se tak radikálně protichůdné pohledy na etnicitu vzájemně konfrontovaly takovým krvavým způsobem na politické scéně.“⁸⁸ Je bez pochyb, že historie, která provázela zemi ve 20. století, má velmi mnoho společného s tím, co následovalo na jeho sklonku. Je možné uvažovat o tom, že existovaly jisté okamžiky, mezníky, které kdyby se nikdy nestaly skutečností, nemusel by vražedný trimestr ve rwandských dějinách vůbec figurovat. Samotné slůvko kdyby však znamená spekulace, k nimž nelze ve vědě přihlížet. Je však dovoleno vyslovit názor o tom, který mezník či faktor mohl být tím jedním osudovým, jehož existence predeterminovala jaro 1994. René Lemarchand se v tomto smyslu ptá, „zdali by se genocida udála, kdyby se neuskutečnila invaze RFP, která ohrozila odkaz revoluce Hutuů 1959–1962 a stát zrozený z této revoluce?“⁸⁹ Faktem je, že útoky Tutsijů z řad RPF od roku 1990 byly poměrně kruté a také frekventované, genocida spáchaná na Tutsijích byla sice masivní, zato však rychlá a také velmi viditelná, v jejím stínu se skrylo mnoho z vražedných zločinů, které pocházely od bojovníků pozdější skupiny obětí.⁹⁰ V tomto kontextu se nabízí myšlenka na slovo provokace, násilí, jež nevyhnutelně dříve nebo později zplodí další násilí. Rwanda byla od počátku 90. let zmítána vlnami a záchvaty násilností a zabíjení.

---

⁸⁷ UVIN, P.: c. d., s. 76.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ LEMARCHAND, R.: *Genocide in the Great Lakes: Which Genocide? Whose Genocide?* African Studies Review, 41, 1998, č. 1, s. 4. (<http://www.jstor.org>)

⁹⁰ Mimo tyto nájezdy RPA (Rwandan Patriotic Army) docházelo k systematickému zabíjení hutuských uprchlíků ve východním Kongu. Tamtéž, s. 10.

Nabízí se jedna jediná otázka, jejíž formulace se může jevit poměrně radikální a to, zda ona ukrutná tříměsíční genocida intenzivně naplněná vražděním nebyla v dané situaci pro lidi žijící léta v atmosféře strachu, smrti a nepřátelství, jedním z posledních východisek, jak skutečně celou spirálu násilí dotočit a definitivně zastavit? Je těžké po tolika řádcích teoretizování nad možnými příčinami genocid přijít s odůvodněním čistě praktického hlediska řešení v situaci, kdy neexistuje komunikace, domluva, kompromis a především vůle politická ani lidská. Ačkoli to zní velmi laicky a zjednodušeně, zdá se toto vysvětlení vhodné, alespoň pokud jde o samotné prvopočátky zabíjení. Atentát na prezidenta: jedni vymysleli a uskutečnili záminku a druzí neotáleli s jejím použitím, ať už to byl kdokoli a intence byly jakékoli. Svůj účel vražda prezidenta splnila do posledního detailu.

Zdá se to být velmi jednoduché, ale ve skutečnosti je tentokrát ona jednoduchost velmi zručná a zvrácená. Skutečně, Rwanda je „bohem opuštěnou zemí“⁹¹, v níž snad ani nelze skutečně hovořit o genocidě, jako o něčem, co se vymyká, co nějakým způsobem nezapadá, co bylo výbuchem zlých emocí a z čehož je možno čerpat pro nápravu a poučení. Podle mnohých autorů je jedním z nejkontroverznějších témat Rwandy v jejích moderních dějinách to, zda se v zemi odehrála jedna či více genocid před, během a po roce 1994.⁹² Z tohoto úhlu pohledu se jedná o problematiku víceméně terminologickou. Odborníci se liší v názorech, kdy již použít termín genocida nebo kdy ještě „postačí“ termín masakry, masové zabíjení a podobně. Samozřejmě termín genocida je prioritně aplikován především v souvislosti s nacistickým holocaustem, existuje obava,

---

⁹¹ LEMARCHAND, R.: c. d., s. 6.

⁹² „Reyntjens (1996, 240-51), například píše, že Fronta rwandských patriotů (RPF) zabila desítky tisíc, možná stovky tisíc Rwandů před, během a po roce 1994. Des Forges (1999, 692-735) se domnívá, že zabíjení ze strany RPF bylo selektivnější, zaměřené více na vzdělané a politicky aktivní Hutu. I ona potvrzuje, že RPF má na svědomí smrt desítek či stovek tisíc lidí. Jeden krok za tím je tvrzení, že sama RPF spáchala genocidu.“ VERWIMP, P.: *Testing the Double-Genocide Thesis for Central and Southern Rwanda*. The Journal of Conflict Resolution, 47, 2003, č. 4, s. 423. (<http://www.jstor.org>)

že jeho širší rozšíření na větší škálu masakrů by mělo za následek snížení samotné síly tohoto slova. Tato nuance se velmi úzce dotýká zabíjení ve Rwandě, téměř automaticky je genocidou označeno vyhlazování Tutsijů, k němuž docházelo mezi dubnem a červnem roku 1994, avšak již velmi zřídka se pojmu genocida užívá pro masové zabíjení ze strany RPF před, během a po roce 1994. Z předchozího vyplývá, že nenávist a zabíjení ve Rwandě nevypukly, byly v zemi a v lidských osobních příbězích zakomponovány daleko před dubnem 1994. V zemi existují dvě zásadně odlišné skupinové identity podle kmenové příslušnosti, tato identifikace byla původně víceméně přirozená, avšak pod tlakem koloniálních zájmů a dějinných událostí 20. století byla přiřazena do takové míry, že identita ve Rwandě se stala otázkou života a smrti.

3.2.1. Hledisko viny

V příběhu či příbězích rwandského zabíjení je hledisko viny vždy dvousečné; pokud je pohled na genocidu oklestěn o veškeré další poznatky z historie země, běžného i politického života lidí, jejich zkušeností, je vždy možno nalézt viníka a označit oběť. V případě genocidy z jara 1994 jsou viníky Hutuové a oběťmi Tutsiové. Takováto generalizace samozřejmě vychází vstříc argumentu kolektivní viny, kdy nikdo osobně nenese plnou vinu za vraždění. Situace ve Rwandě se však výrazně lišila od kolektivní viny, jak byla analyzována v případě nacistického Německa. Holocaust byl dlouhý, velmi technicky a administrativně propracovaný, byl zjevný, a přesto byl skryt pod nacistickou terminologií, osud jeho obětí byl dlouhou dobu mnoha lidem utajován a jeho charakteristikou bylo, že ačkoli za sebou nechával miliony mrtvých a týraných, ona krev obětí netekla proudem po německých ulicích, ale byla skryta za ostnatými dráty a betonovými ploty koncentračních táborů a jiných popravišť. Kolektivní vina celého německého národa tudíž byla poměrně složitým hlubokým filosofickým otazníkem. V případě Rwandy spojení slov

kolektivní vina či kolektivní vrah daleko více odpovídá skutečnosti. Genocida ve Rwandě byla odstartována veřejnou distribucí mačet a rozhlasovým vysíláním volajícím po krvi. Jednotliví lidé, občané Rwandy, v tomto případě Hutuové se téměř jeden vedle druhého proměnili přes noc ve vrahy. Nepřihlíželi, nebo naopak nezavírali jen oči; oni sami byli schopni a ochotni chopit se zbraní a tváří v tvář masakrovat své sousedy, lidi žijící ve svém dosahu na základě jejich odlišné etnické příslušnosti. Je to velmi těžko vysvětlitelné, jaký psychologický jev má takovou sílu davové manipulace na svědomí. Vykonání příkazů či uposlechnutí autorit v sobě jistě nese dávku přenesené moci, avšak brutalita, s jakou probíhalo vraždění ve Rwandě, byla snad ještě silnější než pouhý projev náhlého zisku nadvlády nad druhým. V případě takových závěrů se ještě nabízí otázka pomsty, která by korespondovala s hypotézami o frekventovanějším výskytu masového vraždění ve Rwandě. Tedy je pravděpodobné, že genocida z roku 1994 byla jakousi kombinací mezi naplánovanou a současně spontánní explozí násilí za účelem odplaty za předešlé bolesti a křivdy působené mezi oběma skupinami vzájemně, dokonce i v rámci jedné skupiny, jelikož dokonce umírnění Hutuové byli považováni za stejné nepřátele jako samotní Tutsi a byli spolu s nimi vražděni. Avšak tentokrát probíhala z pozice oficiální státní moci.

Genocida ve Rwandě byla svým vznikem a průběhem velmi násilnou kategoriální vraždou, která svou podstatou osobního a nenávistného zabíjení bez jakýchkoli zábran a maskování odpovídá tomu, jak Bauman popisuje komunitní logiku kategoriálního vraždění.

3.3. Komunitní logika kategoriálního vraždění ve Rwandě

Hypotézou této diplomové práce bylo prokázat, ačkoli samotné spojení slov logika a genocida může znít paradoxně, že konkrétně genocida ve Rwandě probíhala z majoritní části podle dané logiky. Tuto logiku sociolog Zygmunt Bauman pojmenoval logikou komunitní, zejména proto, že jejím základním aspektem je komunita.

Jedná se o logiku kategoriálního zabíjení, které má svá neoddělitelná východiska, má nezaměnitelné rysy a také charakteristiky.

Východiskem téměř nejdůležitějším, od něhož se pomalu a postupně začne odvíjet nenávislná komunitní logika kategoriální vraždy, je Baumanova tekutá modernita. Tedy stav lidské civilizace, který přináší obrovskou přeměnu hodnot a opěrných bodů ve společnosti; stav, kdy se vše převrací a nové síly a vlivy narůstají na významu. Jedná se o situaci, jejíž bytí si člověk není schopen uvědomovat svým každodenním životem, avšak vnitřně v něm samovolně narůstá stále silnější potřeba hledání vlastní identity. Pokud však je tlak společnosti a změn pro jednotlivce nesnesitelný, nebo pokud okolnosti nedovolují rozvoj individuality tím správným směrem, začne se jedincova identita ztotožňovat s identitou skupiny, to je hlavním rysem komunitní logiky kategoriální vraždy. Individuální identita se stane jednoduše s identitou kolektivní, s identitou skupiny, do níž člověk patří ať již na základě společenské či přirozené diferenciací.

Rwanda je zemí, kde od konce 19. století v politické a společenské sféře dochází pouze k rozmachu oné tekuté modernity. Z poměrně klidné a úrodné africké oblasti⁹³ se působením evropských mocenských střetů a zájmů, stala nová země snažící se aplikovat naprosto cizí vzory politického, společenského i kulturního světa. Počátky všeho napětí pramení ve Rwandě skutečně z příchodu Evropanů. „Na místo kombinace mimořádných sil Hutuů s vojenskou mocí Tutsijů v raném rwandském státě a zemědělců, stejně jako pastevců obojího původu, kteří žili bok po boku, byla ustavena postupná polarizace.“⁹⁴ Vše jisté se rozpustilo, zmizelo, bylo vytlačeno. Stejně tak otázka identity byla ve Rwandě naplněna, existovaly zde dva silné kmeny (jeden mocensky a kulturně, druhý

---

⁹³ Sociální stratifikace bývá považována za další potenciální dimenzi konfliktu. Rostoucí hustota zalidnění snižovala existující množství půdy, které člověk vlastnil, dokonce mohla vést i k tomu, že někdo přišel o půdu úplně. Což byla v čisté agrární společnosti smrtelná podmínka. „Roku 1984 mělo 57 % zemědělských usedlostí méně než jeden hektar na obdělávání a z nich dokonce 25 % méně než půl hektaru.“ MIDLARSKY, M. I.: c. d., Tamtéž, s. 172.

⁹⁴ Tamtéž, s. 162.

početně), soupeření mezi nimi bylo pro kolonizátory dobře využitelné a vzájemné antipatie byly tudíž externě posilovány až k bodu vražedné nenávisti.⁹⁵ Kmenová identita se stala pro každého Rwandana náplní jeho životního příběhu, její uvědomování a přijímání je silnější než kdekoli jinde. Jedním z podstatných aspektů byla existující nejednota mezi severními Huty a Huty žijícími na jihu země. Hledání jednoty brzy vyústilo v potřebu vyvraždění Tutsijů. Hutuské extremistické noviny Kangura napsaly, že jediné [jejich – pozn. aut.] jednota, vzájemné pochopení a solidarita jsou jistými zbraněmi pro vítězství a že musí chápat, že ve chvíli, kdy většina je rozdělena, pak se menšina stává většinou. Nenávist začala být velmi rychle konkretizována a Tutsijské obyvatelstvo začalo být vnímáno jako cizí a zlý element ve státě. V březnu 1993 vyšel článek opět v novinách Kangura, který nesl název „Šváb nemůže zrodit motýla“.⁹⁶ V něm byli Tutsiové popsáni jako nelidské bytosti, jako zlo, stali se z nich v očích Hutuů „švábi“, které bylo nutno vyhubit. Takové silné volání po nenávisti k nepříteli vyžadovalo od Hutuů dvě ve své podstatě stejné reakce: první byla naprostá identifikace s vlastní skupinou a úplné přijetí nenávisti všemi a druhá měla první následovat v důsledné organizaci, jednotě.⁹⁷

Posledním důležitým aspektem komunitní logiky kategoriální vraždy je způsob jejího průběhu, provedení. Bauman říká, že ve chvíli, kdy dochází k zabíjení ve jménu komunity, je toto zabíjení vždy velmi kruté a naprosto nelidské, zejména proto, že je osobní povahy. Komunitní logika si žádá vraždění „z očí do očí“, což může být snad nejhorší aspekt nelidskosti, který lze na genocidě obecně najít. Ve Rwandě se lidé, sousedé, známí, kolegové, snad i přátelé

---

⁹⁵ „Začalo to od poloviny 18. století, politická moc byla čím dál více definována jako neodvolatelné právo Tutsijů a současně statut Hutuů byl neustále degradován.“ MIDLARSKY, M. I.: c. d., s. 162.

⁹⁶ Tamtéž, s. 177. Tento článek přesvědčuje, že Tutsiové jsou zlí, vždy byli a nikdy se nezmění, jsou obviňováni z vražd a znásilňování dívek a žen a historie země je svědkem jejich nenávistného jednání (srovnání útoků z října roku 1990 a těch z počátku 60. let.

⁹⁷ „Hledání jednoty vytvořilo živnou půdu, na níž mohlo být vystavěno genocidní myšlení. Jestliže je jednota ohrožena přítomností cizích sociálních elementů a existuje důkaz, reálný nebo fantasmagorický, o vlivu těchto lidí na genezi prohry, v tom případě se genocida může objevit jako seriózní politická možnost.“ Tamtéž, s. 179.

vraždili mačetami, tím nejukrutnějším způsobem (který však užívali již Asyřané) a skutečně veškeré vášně a emoce byly pro zabíjení nezbytné. Rádio Jamming vysílalo nepřetržitě povely k pokračování masakrů a lidé je plnili. „Zde stejně jako v jiných případech, zasvěcení bylo vyžadováno ve jménu hutuské jednoty a moci. (...) Čelit vojenské porážce se zdálo znít jako smrtelné pokleknutí moci Hutuů, genocida sama se chopila smrti jako alternativa života bez moci.“⁹⁸

---

⁹⁸ MIDLARSKY, M. I.: c. d., s. 179.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo teoreticky zmapovat některé z vědeckých pohledů a názorů na jeden z nejhorších skutků proti lidské morálce a lidskosti obecně, tedy na zločin genocidy. Člověk není v životě a na světě izolovaným jedincem míjejícím se s dalšími takovými jedinci svého druhu. Naše životy, jejich osudy a způsob jejich naplnění do značné míry závisí na ostatních lidech, závisí na společnosti, v níž, nebo vedle níž existujeme v čase a prostoru. Je zjevné, že právě veličiny času a prostoru jsou do velké míry determinantou lidských příběhů. Genocidy se odehrávají v konkrétním čase a na konkrétním místě. Smrt a život lidské bytosti do velké míry závisí na pravděpodobnosti výskytu této bytosti ve špatný čas na špatném místě. Čas a prostor jsou důležité také jako vícedimenzionální veličiny, je důležité, jaká je minulost daného místa pro jeho přítomnost i budoucnost. Paměť člověka a lidských společenství je výrazně udávána a propojena s místem, v němž přišli na svět a žijí. Prostor, čas a paměť společenství pomáhají utvářet identitu lidských skupin a tím někdy více, jindy méně i samotnou individuální identitu jednotlivých lidí. Z předchozích závěrů vyplývá, jak mnoho pro vzplanutí genocidy ve smyslu kategoriálního vraždění znamená kolektivní identita, popřípadě to, kdy individuální identita splyne s identitou okolní skupiny. Člověk, který je ochoten vraždit, napomáhat vraždit, nebo souhlasit s vražděním jiných bytostí, tak činí na základě nějakého typu logiky. Zygmunt Bauman představil dva teoretické typy logiky kategoriální vraždy, na jejichž rysech lze pro lepší osvětlení tohoto zločinu proti lidskosti lépe analyzovat jednotlivé genocidy, které dějiny lidstva zasáhly. Bauman vnímá sice genocidu jako něco společného všem lidem, co nejen, že se mohlo stát každému z nás, avšak, co je snad nejstrašnější, mohl potenciálně spáchat každý z nás, kdyby byl vystaven nějakým konkrétním vlivům a jeho duše přetvarována v duši „tvůrce nového světa“ nebo v duši „ochránáře a bojovníka za vlastní identitu v podobě komunity“. „Vykonavatelem bývá nejčastěji normální

člověk; poslouchá rozkazy, o nichž si myslí, že jsou v souladu s jeho ideálem. Genocida je abnormálním činem, který vykonávají normální lidé. Ve všech zemích a ve všech civilizacích se vždy najdou lidé svolní podílet se na masových masakrech a dokonce i fanatici, kteří dělají více, než je obsaženo v rozkazech. (...) Každý člověk je schopen vykonat zločin, jestliže ovšem příslušné motivace odstraní jeho zábrany.“⁹⁹ Od tohoto autora přichází zoufalé varování k tomu, uvědomit si, že genocida není produktem šílených Hitlerů a Stalinů, ale naopak je produktem naším vlastním, každého jednoho člověka, ať již to odmítáme sebevíc. Náš způsob života, tekutá modernita, která nás nutí neustále věci přetvářet, přejmenovávat, definovat a redefinovat, to jsou hlavní důvody toho, co vedlo občany nacistického Německa k hlasitému i tichému souhlasu s holocaustem a nacisty samotné pak k využívání těch největších a nejlepších výdobytků vědy, výzkumu, průmyslu, prostě civilizace obecně k těm nejzrůdnějším účelům: k „pásové“ výrobě mrtvol. Modernita sama o sobě je velmi silným podhoubím pro zrod a množení těchto kategoriálních vražd, k ní se však připojuje další a tím je ona zrůdná logika, která nás nutí kategorizovat, ať už z jakéhokoli důvodu, jiné lidi jako nehodící se pro náš bezvadný svět nebo ohrožující naši vlastní identifikaci. Je to zrůdná a nenávistná logika, k níž se připojují nešťastně zlé projevy lidské psychiky, jako je tendence nechat se snadno zaslepit hlasem davu a přijmout jeho názory za své takovým způsobem, že nelze odlišit původní od převzatého; nebo sklony naslouchat a plnit příkazy a přání autorit a odkládat za ně své svědomí, nemluvě o vině a soucitu s utrpením; další zrůdností našich duší je postupná tendence opojení se vlastní mocí, která v nás zabíjí lítost, cítění s druhým a dovoluje jednomu člověku z postu fyzické i absolutní moci trýznit a zabíjet jiné lidi v přímém kontaktu.

Vina je velmi důležitou součástí analýzy genocidy. Existují názory, které hovoří o kolektivní vině, které se snaží rozptýlit vinu jednotlivců a do jisté míry ji ospravedlnit. Problematikou viny se

---

⁹⁹ TERNON, Y.: c. d., s. 99.

zabývala po soudním procesu s Adolfem Eichmannem, úředníkem zodpovědným za plnění „konečného řešení“, Hannah Arendtová. Je obtížné říci, že jediný člověk – Eichmann nesl vinu za osud Židů v Německu, to jistě není možné prokázat. Avšak současně nelze jeho vinu popřít, nevzepřel se příkazům k transportu lidí na smrt a svou práci vykonával svědomitě dál. Jeho odpor, ať by reakce na něj byla jakákoli, nikdy nepřišel. Není ani jisté, zda by mu v případě odporu něco hrozilo, avšak je těžké posoudit, jak takovou potenciální situaci vnímal on sám v danou dobu. „Nelze říci, kolik z těch, kdo se rozhodli pošpinit si ruce, skutečně doufalo, že přežijí. Volba mezi životem a smrtí vystavuje pud sebezáchovy extrémní zkoušce. Je nespravedlivé a zavádějící posuzovat lidské chování v podmínkách takové volby podle kritérií mnohem méně závažných a dramatických rozhodnutí, která se činí v běžném životě, v němž jsou konflikty mezi vlastním zájmem a odpovědností vůči jiným sice často ostré, sotva kdy jsou ale mezní a mají nevratné důsledky.“¹⁰⁰ Eichmann argumentoval tím, že pokud by odmítl, dostal by jeho práci někdo jiný a ničí život by zachráněn nebyl a v tom měl pravděpodobně pravdu. Tento argument, který sice může být různými spekulacemi napadnut, se však zdá být nejbližší realitě. To celou otázku viny přesouvá zpět k německému národu jako celku, který urputně na vyvražďování Židů a jiných národů pracoval a schvaloval ho. Arendtová popisuje Eichmannovo zlo jako banální, je to právě onen psychologický efekt, který se u Eichmanna naplnil v celé své síle, stal se vykonavatelem příkazů a jeho názory a víra se ztotožnily s davem, nebyl nikým a přitom byl velmi důležitým ve svém poslání pro budování nového a „lepšího“ světa, snad byl dokonce nepostradatelným, byl vzorným německým občanem a to ho naplňovalo, Eichmann ztratil svou osobní identitu, nebyl v první řadě Eichmannem, byl Němcem.

Mezi dubnem a červnem 1994 proběhla jedna z nejbrutálnějších a nejjintenzivnějších genocid v africké Rwandě. Některé zdroje uvádějí, že zde za jedenáct týdnů bylo zavražděno

---

¹⁰⁰ BAUMAN, Z.: c. d., s. 205.

půl milionu lidí, což by znamenalo tři sta vražd za hodinu. Je to nepředstavitelné, pro Evropana se vzpomínkou na holocaust je taková informace na konci 20. století velikou ranou, které neznamená nic menšího, než že lidstvo se z hrozivé zkušenosti, kterou Židé chrání a opatrují jako vlastní hlubokou bolest, nikterak neponaučil, co více sekání hlav mačetami, které bylo rwandským způsobem plynování, nahání ještě více hrůzu a snad nutí přiklonit se k Lemkinově tezi o návratu k barbarství. Je sice fakt, že ve Rwandě skutečně existují kmeny, avšak nežijí již kmenovým způsobem života, naopak byly po více než staletí „vychovávány“ západními evropskými civilizacemi. Genocida ve Rwandě a její kořeny mohou být tudíž vnímány jako spojení mezi prvkem barbarství, jež je dědictvím původní kmenové společnosti a kmenového rozdělení obyvatelstva. Současně musí být tyto kořeny zla a zabíjení vnímány jako projev modernity ve smyslu baumanovské komunitní logiky a ve smyslu utváření a ochrany kolektivní skupinové identity. To zejména ve chvíli, kdy dochází ke ztrátě vlastní individuální identity. Ve Rwandě vzniklo něco velmi silného, je to zloba jedněch vůči druhým, která postupně rostla a byla přživována tak, aby nepřátelství a rozdělení země vždy prospělo moci a bohatství. Z nevráživosti vyrostla vražedná nenávisť, která Rwandě přeměnila pouze v Hutu a Tutsije a nastolila genocidu jako politické řešení ohrožení vládní moci jedněch druhými. Nebylo to však ve své podstatě ono „studené“, neosobní politické řešení, jak by se to snad s velkými uvozovkami dalo říci o mašinérii holocaustu, ve Rwandě se naplno projevil charakter kategoriálního vraždění ve jménu komunitní logiky. Vše, co neslo nádech opačné skupiny, neslo současně nádech nelidskosti a bylo hodno zničení a tak tomu bylo i s lidskými bytostmi, zabíjení ve Rwandě probíhalo velmi krutě a velmi osobně; pohlaví, věk nebo jiné faktory nehrály roli, k životu se nehodil nikdo, kdo byl Tutsij. Současně však není jasné, zda tato jedna genocida, kdy Hutuové vraždili a Tutsiové byli vražděni, byla jedinou genocidou ve Rwandě v 90. letech. To svědčí o platnosti hypotézy této diplomové práce, že skutečně komunitní logika kategoriální vraždy byla, je a

zřejmě bude přítomna v lidech žijících ve Rwandě a nutí je páchat ty nejhorší zločiny ve jménu obrany a zachování existence své vlastní komunity. V takovém případě není snadné najít řešení, žádná výměna politických vůdců se nezdá být dostačující, zde nejde o nový a „lepší“ svět, ale o logiku my a oni; my můžeme žít a být svobodní, jen pokud oni přestanou existovat.

Bauman na konci předmluvy k českému vydání píše, že „(...) jednou z věcí, které nás historie kategoriálních vražd mimo vši rozumnou pochybnost naučila, je, že milovat svého bližního a dosáhnout toho, aby tento cit opětoval, je (nádavkem k tomu, jaké jiné to má hodnoty) jediným rozumným, účinným a trvalým způsobem, jak mohou jednotlivci i skupiny posloužit své sebelásce.“¹⁰¹ I přes veškerou krásu těchto slov je těžké uvěřit, že v případě takové komunitní nenávisti, která je přítomna ve Rwandě a která již nese jako obrovské neodstranitelné břímě hroby členů snad každé rwandské rodiny, by ještě mohla někdy v srdcích a duších lidí zavládnout a naplnit se slova lásky k bližnímu.

---

¹⁰¹ BAUMAN, Z.: c. d., s. 30.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Internetové

BBC: *Rwanda Genocide 10 Years on BBC Report*. In: http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/africa/2004/rwanda/default.stm

CIA: *Rwanda*. In: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html> (5. 10. 2008)

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Office of the High Commissioner for Human Rights. In: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (7. 10. 2008)

FERROGGIARO, William: *The US and the Genocide in Rwanda 1994*. 20 August 2001. In: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB53/index.html> (5. 10. 2008)

MELVERN, Linda: *French Accused of Complicity in Genocide that Killed a Million in Rwanda*. 5 November 2006. In: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/french-accused-of-complicity-in-genocide-that-killed-a-million-in-rwanda-423029.html> (5. 10. 2008)

National Death Tolls for the Second World War. In: <http://users.erols.com/mwhite28/ww2stats.htm> (8. 10. 2008)

Source List and Detailed Death Tolls for the Man-made Megadeaths of the Twentieth Century. In: <http://users.erols.com/mwhite28/warstats.htm> (12. 10. 2008)

The 20th Century. In: <http://www.historycentral.com/20thCent.html>
(12. 10. 2008)

United Nations: *UNAMIR*. In:
http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unamir.htm (5. 10.
2008)

WALKER, Rob: *Rwandans still Divided 10 Years on*. 7 April 2004. In:
<http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/africa/3557565.stm> (6. 10. 2008)

LITERATURA

ABOWITZ, Deborah A.: *Bringing the Sociological into the Discussion: Teaching the Sociology of Genocide and the Holocaust*. *Teaching Sociology*, 30, 2002, č. 1, s. 26–38. (<http://www.jstor.org>)

ARENDTOVÁ, Hannah: *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha, Mladá fronta 1995, 430 s.

BAUMAN, Zygmunt: *Modernita a holocaust*. Praha, Sociologické nakladatelství 2003, 331 s.

BELLO, Judith Hippler – BEKKER, Peter H. F. – SZASZ, Paul C.: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia)*. *The American Journal of International Law*, 91, 1997, č. 1, s. 121–126. (<http://www.jstor.org>)

FEIN, Helen: *Genocide: A Sociological Perspective*. Londýn, Sage Publications 1993, 144 s.

FERRARA, Alessandro: *Two Notions of Humanity and the Judgment Argument for Human Rights*. *Political Theory*, 31, 2003, č. 3, s. 392–420. (<http://www.jstor.org>)

FREEMAN, Michael: *Genocide, Civilization and Modernity*. *The British Journal of Sociology*, 46, 1995, č. 2, s. 207–223. (<http://www.jstor.org>)

GARCÍA-MORA, Manuel R.: *Crimes against Humanity and the Principle of Nonextradition of Political Offenders*. *Michigan Law Review*, 62, 1964, č. 6, s. 927–960. (<http://www.jstor.org>)

HINTJENS, Helen M.: *Explaining the 1994 Genocide in Rwanda*. *The Journal of Modern African Studies*, 37, 1999, č. 2, s. 241–286. (<http://www.jstor.org>)

HOROWITZ, Irving Louis: *Taking Lives: Genocide and State Power*. New Brunswick (N. J): Transaction Books, 1980, 183. In: <http://books.google.com/books?hl=cs&lr=&id=iu7HF2POAqYC&oi=fnd&pg=PP12&dq=Louis+Horowitz+Genocide:+state+power+and+mass&ots=Ho-3bvDd2C&sig=1MR-74cS6d-a5Hn-XDeWchCcd7Y#PPA6,M1> (12. 10. 2008)

CHALK, Frank – JONASSOHN, Kurt: *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*. New Haven and London: Yale University Press, 1990.

CHARNY, Israel W.: *Encyclopedia of Genocide*, ABC-Clio Inc 1999, 720 s.

JONES, Adam: *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2006. Chapter 1: *The Origins of Genocide*, 36 s.

LEMARCHAND, René: *Genocide in the Great Lakes: Which Genocide? Whose Genocide?* African Studies Review, 41, 1998, č. 1, s. 3–16. (<http://www.jstor.org>)

LEMKIN, Raphael: *Axis Rule of Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress (Chapter IX: "Genocide")*. Washington DC, Carnegie Endowment for World Peace 1994, s. 79–95. In: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>

MANN, Michael: *The Dark Side of Democracy. Explaining the Ethnic Cleansing*. New York, Cambridge University Press 2005, 580 s.

METZL, Jamie Frederic: *Rwandan Genocide and the International Law of Radio Jamming*. The American Journal of International Law, 91, 1997, č. 4, s. 628–651. (<http://www.jstor.org>)

MIDLARSKY, Manus I.: *The Killing Trap. Genocide in the Twentieth Century*. Edinburgh, Cambridge University Press 2005, 463 s.

MILLER, Robert H.: *The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*. The American Journal of International Law, 65, 1971, č. 3, s. 476–501. (<http://www.jstor.org>)

NEWBURY, David: *Understanding Genocide*. African Studies Review, 41, 1998, č. 1, s. 73–97. (<http://www.jstor.org>)

PALOUŠ, Martin: *Lidská práva na konci tisíciletí*. Lidská práva: Časopis ČHV, duben 1999, s. 4–6.

RICOEUR, Paul: *Křehká identita: úcta k druhému a kulturní identita*. Třebenice, Mlým 2000, 49 s.

ROBINSON, Darryl: *Defining "Crimes Against Humanity" at the Rome Conference*. The American Journal of International Law, 93, 1999, č. 1, s. 43–57. (<http://www.jstor.org>)

RUMMEL, R. J.: *Statistics of Democide, Chapter 2 Statistics Of Pre-20th Century Democide Estimates, Calculations, And Sources*. In: <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP2.HTM> (12. 10. 2008)

SHAW, Martin: *What is Genocide?* Cambridge: Polity Press, 2007.

TERNON, Yves: *Genocidy XX. století. Zločinný stát*. Praha, Themis 1997, 358 s.

UVIN, Peter: *Reading the Rwandan Genocide*. International Studies Review, 3, 2001, č. 3, s. 75–99. (<http://www.jstor.org>)

VETLESEN, Arne Johan: *Genocide: A Case for the Responsibility of the Bystander*. Journal of Peace Research, 37, 2000, č. 4, Special Issue on Ethics of War and Peace, s. 519–532. (<http://www.jstor.org>)

VERWIMP, Philip: *Death and Survival during the 1994 Genocide in Rwanda*. Population Studies, 58, 2004, č. 2, s. 233–245. (<http://www.jstor.org>)

VERWIMP, Philip: *Testing the Double-Genocide Thesis for Central and Southern Rwanda*. The Journal of Conflict Resolution, 47, 2003, č. 4, s. 423–442. (<http://www.jstor.org>)

WOOD, William B.: *Geographic Aspects of Genocide: A Comparison of Bosnia and Rwanda*. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, 26, 2001, č. 1, s. 57–75. (<http://www.jstor.org>)

Filmy

GEORGE, Terry: *Hotel Rwanda*. Lions Gate Films, UK-SA-It 2004.

BARKER, Greg: *Ghosts of Rwanda*. USA 2004. In:
<http://www.freedocumentaries.org/film.php?id=190> (12. 10. 2008)

FREEDMAN, Paul: *Do scars ever fade?* 2005. In:
<http://www.freedocumentaries.org/film.php?id=116> (12. 10. 2008)

Výzkumné programy

Centrum pro studium genocidy a masového násilí, Sheffield, Velká Británie

Centrum pro studium holocaustu a genocidy, Amsterdam, Nizozemí

Centrum pro studium holocaustu a genocidy, Univerzita Minnesota

Studijní program pro genocidu, Univerzita Yale

Genodynamika: Chápání genocidy v čase a prostoru podle Christiana Davenporta (Univerzita Maryland) a Allana Stama (Univerzita Dartmouth)

Montrealský institut pro studium genocidy, Univerzita Concordia

Project Menšiny v ohrožení, Univerzita Maryland

Nadace Inforce (International Forensic Centre of Excellence), Velká Británie

2007 Global Conference on the Prevention of Genocide – What is Genocide? McGill faculty of law (McGill University). A collection of genocide definitions by the Aegis Trust.

ABSTRAKT

Hlavním cílem této diplomové práce bylo teoreticky analyzovat fenomén genocidy zejména v kontextu 20. století. Důraz byl kladen na pochopení a vysvětlení toho, jak úzce existence genocidy souvisí se způsobem formování lidských společností. Pro existenci genocidy nalézáme jen obtížně vysvětlení a jen velmi nesnadno se hledá odpověď na otázku, jak je vůbec možné, že člověk, který je alespoň ve smyslu základního bytí stejný jako naše vlastní já, je schopen toho nejkruťnějšího zločinu na svém vlastním druhu a to často tím nejzákeřnějším způsobem za využití veškerých svých schopností, znalostí a technologických možností. Tyto dva základní problémy (samotná existence genocidy a osobní vina každého jedince) jsou v práci analyzovány především na základě argumentů dvou významných společenských vědců: Hannah Arendtové a Zygmunta Baumana. V práci je formou případové studie dokazována hypotéza, že genocida ve Rwandě z roku 1994 proběhla podle daných zásad komunitní logiky kategoriální vraždy, v tom smyslu, jak o ní píše Zygmunt Bauman v knize Holocaust a modernita.

ABSTRACT

The main aim of this thesis was to theoretically analyse the genocide phenomenon mainly in the context of the 20th century. The emphasis was put on understanding and explaining of how narrowly is the sole existence of genocide connected with the way of human communities forming. It is very difficult to find explanation for the existence of genocide and we also very hardly seek for the answer of the question how it is possible that the man who is in the sense of the very basic being the same as we are, can commit the cruellest crime on its own kind and very often by using all his skills, knowledge, and technological possibilities. These two basic problems (the sole existence of genocide and the personal guilt of each individual) are in the thesis analysed based on the arguments of two prestigious social scientists: Hannah Arendt and Zygmunt Bauman. In the thesis a hypothesis is proved through the case study that the 1994 Genocide in Rwanda was in its core built on certain principles of the community logics of the categorial murder in the sense as described by Zygmunt Bauman in his book *Holocaust and Modernity*.